

ISSN 2311-3413

scientific journal

issue 6

Economics and Finance

2018

2018

Editor-in-Chief:

Prof. Svetlana Drobyazko, Ukraine

Editorial board:

Atamas Peter, Ph.D. in Economics, Professor Alfred Nobel University, (Dnepropetrovsk, Ukraine);

Andris Denins, Dr.oec., Professor, University of Latvia (Rīga, Latvia);

Andrej Udovč, Doctor of Economic Sciences, Professor of Economics, Univerza v Ljubljani (Slovenia);

Valery Babich, Doctor Hab. in Economics, Professor, Association of Russian scientists of Massachusetts (Boston, USA);

Brezina Ivan, prof. Ing., CSc., Faculty of Economic Informatics, University of Economics in Bratislava (Slovakia);

Czempas Jan, Doctor Hab. in Economics, Professor, University of Economics in Katowice (Poland);

Dimitar Kanev, Doctor of Economic Sciences, Professor of Economics (Varna, Bulgaria);

Khaydarov Nizamiddin, Doctor Hab. in Economics, Professor, Tashkent financial institute the Republic of Uzbekistan;

Konstantin Savov Kalinkov, Doctor of Economics, Professor (Varna, Bulgaria);

Nedelea Alexandru-Mircea, Associate Professor Ph.D at Stefan cel Mare University of Suceava (Romania);

Okulich-Kazarin Valeriy, Doctor of Educational Sciences, Professor, Pedagogical University of Cracow (Poland);

Pavlov Konstantin, Doctor Hab. in Economics, Professor, Izhevsk Institute of Management (Russia);

Dr. Parikshat Singh Manhas, Ph.D, Director of School of Hospitality and Tourism management and Professor in The Business School University of Jammu (Jammu & Kashmir, India);

Pelikh Sergey, Doctor Hab. in Economics, Professor, Academy of Management under the President of the Republic of Belarus (Minsk, Belarus);

Dr. Reena Agrawal, PhD in Entrepreneurship, Assistant Professor Accounting, Jaipuria Institute of Management, Lucknow (India);

Ruta Šneidere, PhD. in Economics, Docent, University of Latvia (Rīga, Latvia);

Venelin Terziev, Professor Dipl.Eng., Ph.D., D.Sc. (National Security), D.Sc. (Ec.), University of Telecommunications and Post (Sofia, Bulgaria);

Jarosław Jerzy Turlukowski, PhD in Law, Assistant professor Institute of Civil Law University of Warsaw (Poland);

Nada Vignjević-Djordjević, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor State University (Novi Pazar, Serbia);

Shatalova Nina, Doctor Hab. in Social Sciences, Professor, Ural State Railway University (Russia);

Karpenko Lidiia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Odessa National Polytechnic University (Ukraine);

Lysenko Denis, Associate Professor of Moscow State University named after M.V. Lomonosov (Moscow, Russia);

Hilorme Tetiana, Ph.D. in Economics, Assistant Professor, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine).

WARNING

Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the «Economics and Finance».

© «Economics and Finance», 2018

CONTENTS

Akhundova A.G. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF INTEGRATED DEVELOPMENT OF TOURISM INFRASTRUCTURE	4
Natorina A. DIGITAL BUSINESS MANAGEMENT IN DIGITAL TRANSFORMATION	12
Borovyk Maryna THEORETICAL BASES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	19
Hilorme T.V., Heorhiieva Y.A. PECULIARITIES OF ANALYSIS AND ACCOUNTING OF DEBTS RECEIVABLE AT TRANSPORT ENTERPRISE	29
Dovbnya S.B., Chabanets T.N. METHODICAL ASPECTS OF EVALUATION OF INVESTING EFFICIENCY IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT	38
Svetlana Drobyazko FEATURES OF TOURISM SERVICES ACCOUNTING STRUCTURING IN THE INFORMATION-ORIENTED SOCIETY	44
Latysheva O. V., Kasianuk S. V., Milyavskiy M.Yu. RESEARCH OF THE STATE OF ENVIRONMENTAL SAFETY AND THE LEVEL OF ENVIRONMENTAL STABILITY OF THE REGIONS OF UKRAINE	50
Chmeruk H.G., Burlakova I.A., Kralich V.R. THE ECONOMIC, SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES OF THE INDUSTRY 4.0.	61

UDC 338.48

JEL Classification: H54, L83

Akhundova A.G.

lecturer of the Department of World Economy
Baku State University, Azerbaijan

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF INTEGRATED DEVELOPMENT OF TOURISM INFRASTRUCTURE

***Abstract:** In this article, theoretical and methodological issues of integrated development of tourist infrastructure are considered. In relation to tourist resources it functions as a supplying subsystem, and at the same time plays the role of an accelerator of the tourist industry of the region, as it becomes a determining, basic condition for the formation of the whole tourism industry. Formation of regional tourism closely related to the tourist infrastructure, which either hinders the development of the industry, or positively affects the development of the tourist and recreational area. Often the tourist infrastructure is interpreted as a synonym for the tourism industry, for medical and recreational infrastructure, for material and technical base, etc. In this regard, the analysis of the definition of the concept of tourism infrastructure was done, its main groups of services and facilities were studied. In addition, the functionality and structure of the tourist infrastructure have been investigated which includes a number of segments designed to serve the needs of tourists and each of which has a definite impact on the tourism industry. And, first of all, the main elements of the tourism infrastructure are transport, hospitality, catering, entertainment industry, tourist agencies and tour operators, which should be developed in a comprehensive manner.*

***Keywords:** integrated development, tourist, tourism industry, infrastructure, tourist resources.*

Introduction

In each country, international and domestic tourism contributes to a more harmonious development of the national economy in general, which makes it possible to identify more specifically the most significant problems of the modern domestic tourist infrastructure. According to Porter's theory of competitive advantage, it is the tourist infrastructure that influences the increase of competitiveness of the tourist destination in the market. And at the same time, the higher the level of development of tourism infrastructure, the more significant becomes the competitive advantage, the uniqueness of tourist resources.

Tourist infrastructure, fulfilling the functions of the supplying subsystem in relation to tourist resources, simultaneously plays the role of an accelerator of the tourist industry in the region, as it becomes a determining, basic condition for the formation of the whole tourism industry. In Azerbaijan, the development of regional tourism is closely related to the tourist infrastructure, which either hampers the development of the industry or positively affects the development of the tourist and recreational area. At the same time, for most regions of Azerbaijan, infrastructure problems become an important factor for the decline in the competitiveness of the territory in the tourism services market. Thus, it should be noted the importance of the integrated development of tourism infrastructure, which plays a significant role

both in the production-economic complex, and in the provision of certain living conditions for the population of any region.

The **objective** of the article is to study the theoretical and methodological issues of the integrated development of the tourist infrastructure.

Methods: a systematic approach, economic observation, comparative analysis, and generalization.

Theoretical definitions and functionality of the tourism infrastructure

Often tourist infrastructure is interpreted as a synonym for the tourism industry, medical and recreational infrastructure, material and technical base, etc. In this connection, there are many different definitions of "tourist infrastructure" in the economic literature, but all of them practically repeat each other in the main part, differing only in additional details.

But, before defining the concept of tourism infrastructure, we formulate the concept of the tourism industry, which according to the law of the Republic of Azerbaijan "on Tourism" dated June 27, 1999, No. 164 is considered as "a set of hotels and other accommodation facilities, means of transport, catering facilities, entertainment, cognitive, business, health, sports and other facilities, organizations carrying out tour operator and travel agency activities, as well as agencies offering guided tour services (guide and interpreter) "[1].

According to Aleksandrov, the tourism industry is understood as the set of hotels and other accommodation facilities, means of transport, food facilities, entertainment facilities and business, cognitive, health, sports and other facilities, tour operators and travel agencies, as well as organizations providing tour services and services of guide-interpreters [2, p. 248].

Consequently, the tourism infrastructure under the Law of the Republic of Azerbaijan "On Tourism" is interpreted as "an integrated system for organizing the production of tourism products or a combination of hotels and other accommodation facilities, means of transport, catering facilities, entertainment facilities and cognitive, business, professional, health, sports and other facilities, specialized enterprises and organizations providing services of tour operator and travel agent, as well as organizations offering tour services and guide (guide-interpreter) services "[1].

According to Azizov, the tourism infrastructure should be understood as the integrated organization of the tourism industry that directly provides accommodation, food, recreation facilities, and also part of the social, natural and institutional infrastructure affecting the entrepreneurial activity of tourism organizations [3, p. 124].

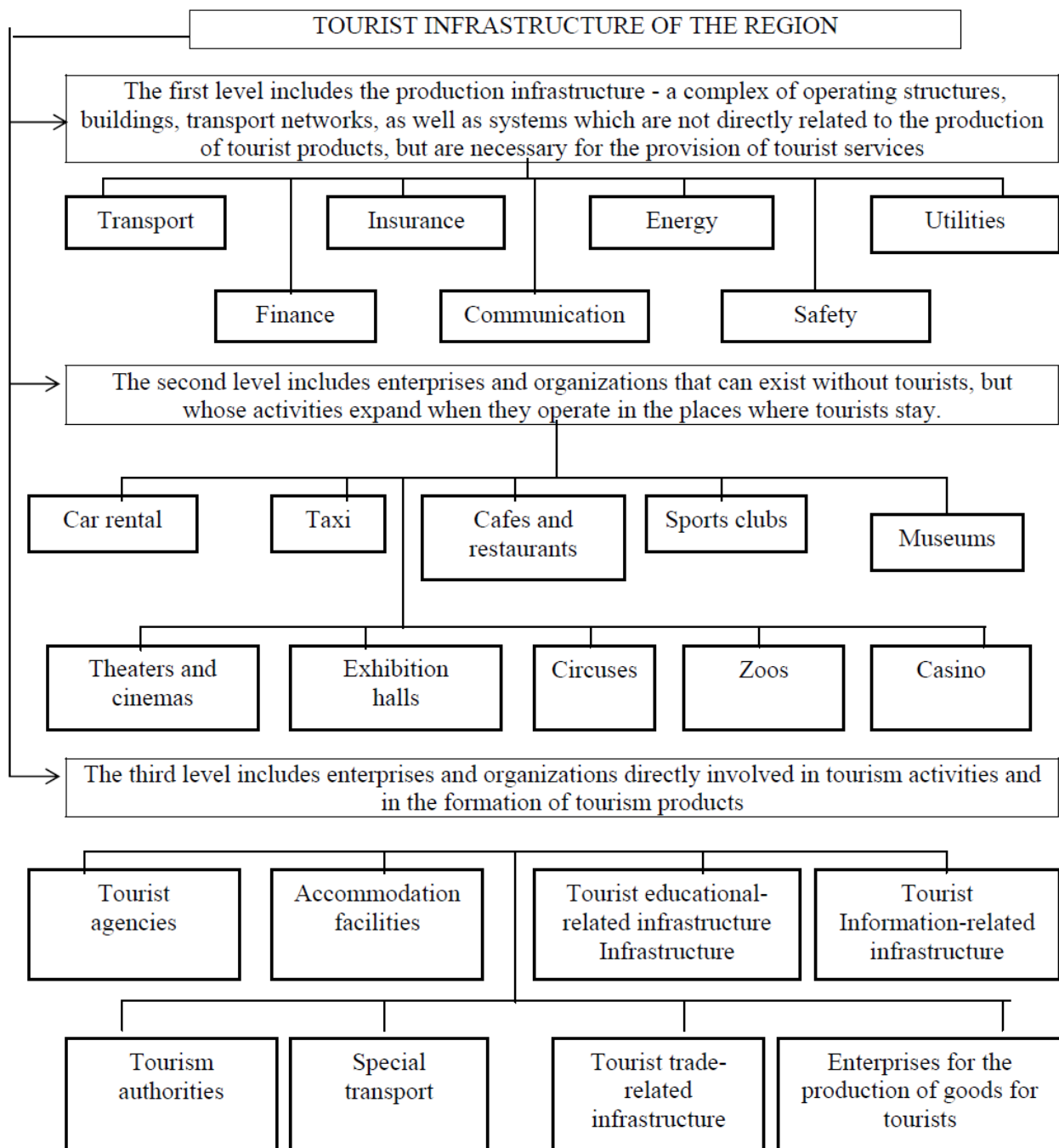
From the point of view of Zorin and Kvartalnov [4, p. 123] tourist infrastructure is indicated as a complex of facilities and networks of social, recreational production, which is used to support the life of tourists. Vinogradova and Soldatov [5, p. 267] define the infrastructure of the tourist complex as a certain subsystem that provides the opportunity and the ability to implement tourist motives, to achieve the objective of the consumer's trip. The authors put forward the view that the infrastructure of the tourist complex accelerates the development of tourism.

According to Kuskov definition, the tourist infrastructure is a complex of communication lines, engineering and communication networks, tourist resources

tourist attractions, accommodation and food facilities, trade facilities, personal, medical and preventive maintenance facilities, sports facilities, and other facilities needed for the development of the tourism industry and ensuring the regular access of tourists to tourism resources and their proper use for tourism [6, p. 52].

Russian economist Tyomny also includes a system of credit cards, information technology, trade unions, public and state funds to the infrastructure of the tourism market [7, p. 198].

I adhere to the opinion of Evreinov, according to which, the tourism infrastructure is a "three-tiered system" [8, p. 46] (Figure 1).

Figure 1. Flowchart of the three-level tourism infrastructure

Summarizing the terms of scientists, it can be said that the tourism infrastructure is a system of interconnected physical facilities, enterprises and industries that allows meeting the needs of tourists during their travel.

And, first of all, the main elements of the tourist infrastructure are transport, hospitality, catering, entertainment industry, tourist agencies and tour operators, which should be developed comprehensively (Table 1).

Table 1

The main groups of services and facilities of tourist infrastructure
(the table was compiled by the author on the basis of data on the facilities of the tourist infrastructure)

Tourist infrastructure facilities	Services
1.Transport facilities	Automobile, railway, air, water, cable car, underground.
2.Accommodation facilities.	Hotels, motels, campings, sanatoriums, boarding houses, apartments, rest homes, tourist bases.
3. Catering facilities.	Restaurants, bars, cafes, canteens, eating houses, the fast-food chains.
4. Tourism business facilities	Tour operators, tourism firms, tour desks, travel agencies, translators, public organizations.
5. Entertainment facilities.	Concert halls, nightclubs, discotheques, theaters, museums, cultural centers, recreation parks, exhibition halls, shopping and entertainment centers, sports facilities.

According to the functionality of the tourist infrastructure, its essence is determined. The main functions include: 1. Ensuring the functioning of tourism: ensuring the regular operation of enterprises in the tourism industry and the production of tourist services [9, p. 196].

2. Tourist service: ensuring the livelihoods of tourists; ensuring the movement (normal access of tourists to tourist resources, accommodation, food, a satisfaction of their cultural, communal, communication and other needs); meeting the needs of tourists during the travel [9, 86].

3. Integration and regulatory functions: the integration function lies in the organization and maintenance of links between industry enterprises as well as the formation of territorial tourist and recreational complexes. The regulatory function is reflected in the impact of tourist infrastructure on the economy of the region - raising funds from services into tourist enterprises, providing financial support to workers and creating new jobs in the sphere of tourism, increasing tax revenues to budgets of different levels; indirect influence lies in the multiplicative effect of inter-branch interaction [10, p. 102].

These functions are mainly performed by various industries, a set of enterprises, engineering and communication facilities, information technology, that is, as a result - by the integrated components of the tourist infrastructure

Integrated development of tourism infrastructure

The tourism infrastructure, being a factor of socio-economic development, in fact, fulfills the supporting and regulating function. As a rule, its availability shows

the development level of the national industry and a high level of per capita income. The formation of the developed tourism infrastructure is also essential for the development of small and medium-sized businesses, and the efficiency of its work directly depends on the efficiency of this infrastructure. The tourism industry as a complex cross-industry system requires a systemic and integrated approach, directly or indirectly involving a variety of key sectors of the economy, natural heritage, culture and much more. Integrated development of tourism infrastructure is a project for the integrated development of a certain territory, based on concerted actions of the state, local and private structures, with the aim of expanding tourism activities. The program for the integrated development of tourism infrastructure covers the concept of the development of commercial tourist infrastructure facilities (hotels, boarding houses, rest homes, restaurants, etc.), the concept of development of urban and regional tourist infrastructure facilities (entertainment services, cultural and historical heritage facilities, theme parks, transportation, etc.), the concept of the development of numerous events (fairs, exhibitions, plays, festivals), the concept of developing a regional brand (a specific strategy for attracting tourists, promoting a tourist product, event providers, an advertising company, etc.)

Integrated development of tourism infrastructure is an important stage in planning the use of tourist resources. No matter how attractive a tourist resource is, the second indispensable component is the developed infrastructure, which to a large extent creates the possibility of free access to it for its main consumer - the tourist. The tourism infrastructure has its own resources: natural, cultural, recreational, production - service enterprises, personnel, as well as links with other sectors of the economy.

With the development of tourism a new, very active form of consumer demand emerged. This demand concerns a big range of goods and services. And the satisfaction of any demand requires the production of relevant products, which in turn creates a new form of consumption in the tourism economy and entails the need for the respective field of economic activity to be formed. The tourism industry consists of mutually complementary sectors that meet the demand of tourists only in a complex. This is the most profitable and quickly payback industry. In this regard, the integrated development of the tourism infrastructure is necessary, which is aimed at implementing practical measures for the balanced development of all its segments, ensuring the efficient use of tourist resources, which also has a special significance during the process of production of tourist services.

The lack of tourist infrastructure is the most significant, deterrent factor for the development of the tourism industry in the country. Today, there has been a tendency to build the largest infrastructure facilities for major events. But the proposals to develop tourism infrastructure cannot be limited to the large-scale construction of new accommodation facilities. Therefore, it should be noted the importance of comprehensive development in the region of the accompanying infrastructure - transport, communications, insurance, security, food, hotel and entertainment facilities, and the availability of qualified personnel etc.

An important task of the development of regional infrastructure is to assess the qualitative and quantitative characteristics of infrastructure facilities in accordance

with world standards. According to experts, the development of the tourism sector is based on both economic and social progress. In a short period of time, tourism infrastructure has become one of the largest sectors of the world economy.

And among the factors influencing its development can be identified the following: political, economic, socio - demographic, scientific - technical, cultural. These are the processes of integration and globalization that are carried out in all sectors of the world economy. However, along with this, the activities of the tourism industry can be restrained by such factors in the economy as financial instability, tightening of customs formalities and economic strikes.

Tourism infrastructure in Azerbaijan

With the related infrastructure, tourism in Azerbaijan can become a full-fledged branch of the national economy, part of the country's social and economic system, ensuring the viability of economic structures, as in Switzerland, Austria, France, Cyprus and other countries. For Azerbaijan, the development of tourism is especially important, since this sector creates a favorable environment for the functioning of small businesses that are able to develop intensively. In this regard, the strategy for the development of tourism in the country should provide for an integrated approach linking the various components of the tourism industry and its infrastructure.

And as a result of the conducted research, both positive and negative sides were detected that hampered and impeded the development of the tourism, recreation and entertainment infrastructure in the Republic (Table 2, compiled by the author).

Table 2

Positive and negative aspects affecting the development of tourism infrastructure of the Republic are following

Positive aspects	Negative aspects
Availability of infrastructure for cultural and cognitive tourism	Underdevelopment of road and transport infrastructure
The availability in the country of one of the best systems of food services and the diversity of national cuisine	Lack of entertainment and leisure facilities
Availability of relatively developed infrastructure of the hotel industry	Lack of qualified staff
Dynamically developing trading system	Poor marketing strategy
Functioning of tourist SEZ	Inadequate infrastructure for water tourism
Availability of sports facilities, which give the opportunity to organize international competitions in the Republic	Low level of development of the sphere of additional services (tour-guides)
Constantly developing infrastructure of congress and exhibition activities	Weak implementation of the domestic reservation system
Sufficiently developed infrastructure of business or MICE - tourism	High prices for domestic tourism services

Analyzing the above mentioned, it can be said that the tourism infrastructure creates the proper conditions for the organization and servicing of the tourism industry. It has a unique structure, which consists of many segments designed to

serve the demand of tourists and each of which has a certain impact on the tourism industry.

The main segments of the tourism infrastructure are, first of all, transport, hospitality, food and entertainment industry, tourist agencies and tour operators - all these are the main components of the tourism industry, which need to be developed in a comprehensive way.

Transport service for tourists is one of the components of the tourism infrastructure, which is the link between the individual elements of the tourism industry and contributes to its significant growth. The hotel is the "core" of the tourist infrastructure, which accumulates the bulk of visitors arriving with cognitive, entertaining, business and other purposes [11, p. 151]. The hospitality industry is a strategically important area for the development of the tourist industry.

Food services are an integral part of the tourist industry, a way of getting pleasure and knowledge of local national cuisine. They form an effective mechanism to meet the needs of consumers, not only in food services, but also in organizing their leisure. Tourist firms are necessary for the implementation and promotion of tourism products. The basic conditions for the sustainable development of tourism include the functioning of infrastructural facilities in the entertainment industry. According to Stalnaya, the entertainment industry today acts as an independent, relatively isolated link in the economic system, attracting a number of material, financial and labor resources [12, p. 121].

Conclusion

Consequently, the tourist infrastructure is an integral part of the social and industrial infrastructure. Thus, the development of public infrastructure promotes the development of tourist resources, increasing their accessibility, and the creation of a state-funded infrastructure stimulates the activity of enterprises servicing tourists [13, p. 57].

Socio - economic conditions for the development of the territories of Azerbaijan, in its turn, determine the development of the tourism infrastructure. To ensure the profitability and provision of the needs of tourists, logically, it is necessary to operate in a unified system consisting of regional and tourist infrastructure.

In recent years, in many regions of Azerbaijan, there has been a steady and progressive development of the tourism industry, which accelerate the creation of the new workplaces and which is a source of foreign exchange earnings, ensuring efficient social and economic development of the region. For a more effective development of tourism in our country, it is important to create a comprehensive, good-quality tourism infrastructure, which plays an important role in improving the country's inbound and outbound tourism. It is necessary to pay attention to the fact that the tourism infrastructure in the region needs not so much financial investment, but needs updating, modernization and revision of obsolete standards.

For more effective development of tourism in our country, a formation of the integrated and qualitative tourism infrastructure is essential, which plays an important role in improving the country's inbound and outbound tourism. It is necessary to pay attention to the fact that the tourism infrastructure in the region needs not so much

financial investments, but needs updating, modernization and revision of obsolete standards.

It can be said that the tourism infrastructure, being a material base of tourism, investigates the nature of supply and demand, environmental requirements and the economic viability of creating new facilities. Through this, it creates the right conditions for the organization and maintenance of the tourism industry. Consequently, theoretical and practical studies of integrated development of tourist infrastructure in Azerbaijan are of functionally important importance.

References:

1. The Law of the Republic of Azerbaijan "On Tourism" of July 27, 1999.
2. Alexandrova A.Yu. International tourism / A. Yu. Aleksandrova. - Moscow: KNORUS, 2013. - 460 p.
3. Azizov A.A. Entrepreneurship in the tourism of Azerbaijan. Monograph. Baku, 2012, 307p.
4. Zorin IV, Kvartalnov VA Encyclopedia of Tourism: Handbook. - Moscow: Finance and Statistics, 2003, 368 p.
5. Vinogradova MV, Soldatov PI Infrastructure of the tourist complex // Bulletin of Tomsk State University, No. 324. Tomsk: Tomsk State University, 2009. – P. 264 - 271.
6. Kuskov AS Tourist resource management. Tutorial. - Moscow: Izd. center "Academy", 2008, 203 p.
7. Tyomniy Yu.V. Tourism Economics. - Moscow: Finance and Statistics, 2010. - 447 p.
8. Evreinov OB Improving the management of tourism infrastructure development in the region // Bulletin of the National Academy of Tourism: Russian Scientific Journal. 2011, No. 4, P. 44 - 48.
9. Ushakov, D.S. Economics of the tourist industry: Textbook. allowance / D.S. Ushakov. – Rostov-na-Donu: Center "Mart": Phoenix, 2010. – 446 p.
10. Birzhakov M.B. Introduction to tourism. - M-SP-b.: "Publishing House GERDA", "Publishing house" Nevsky Fund ", 2014. - 544 p.
11. Ovcharov AO Tourism Economics: Proc. Allowance. - Moscow: INFRA-M, 2013, 253 p.
12. Stalnaya V.A. Place and role of the entertainment industry in the world and domestic sphere of services // Society and economy. 2013 No. 1, P. 23-28.
13. Novikov VS Organization of tourist activities. - M.: KNORUS, 2013, 333 p.

UDC 65.011.12:339.138
JEL L 81; M 10; M 15; M 31

Natorina A.,
PhD (Economics), Head of the Educational Establishments Sector,
Higher Education Statistics and Analysis Department,
SSI “Institute of Educational Analytics” (Kyiv, Ukraine)

Наторіна А. О.,
к.е.н., завідувач сектору навчальних закладів,
відділ статистики і аналітики вищої освіти,
ДНУ «Інститут освітньої аналітики»

Наторина А. А.,
к.э.н., заведующий сектором учебных заведений,
отдел статистики и аналитики высшего образования,
ГНУ «Институт образовательной аналитики»

DIGITAL BUSINESS MANAGEMENT IN DIGITAL TRANSFORMATION

УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

УПРАВЛЕНИЕ ЦИФРОВЫМ БИЗНЕСОМ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

***Abstract.** The importance and urgency of traditional approach updating to digital business management in the digital transformation is determined. It is found that the need for digital business transformation is a strategic imperative of market entities. The directions of digital business adjustments based on the implementation of the corresponding digital strategy are identified. The structure of digital business transformation is considering and the digital business focuses with the parallel usage of effective methods of digital business management are described.*

***Keywords:** digital transformation; digital business digital business management; digital strategy.*

***Анотація.** Детерміновано важливість та актуальність оновлення традиційного підходу до управління цифровим бізнесом в умовах цифрової трансформації. Встановлено, що необхідність цифрової трансформації бізнесу є стратегічним імперативом ринкових суб'єктів. Ідентифіковано напрями корегування цифрового бізнесу на базі імплементації відповідної цифрової стратегії. Розглянуто структуру цифрової трансформації бізнесу та окреслено фокуси цифрового бізнесу з паралельним застосуванням методів ефективного управління цифровим бізнесом.*

***Ключові слова:** цифрова трансформація; цифровий бізнес; управління цифровим бізнесом; цифрова стратегія.*

***Аннотация.** Детерминировано важность и актуальность обновления традиционного подхода к управлению цифровым бизнесом в условиях цифровой трансформации. Установлено, что необходимость цифровой трансформации бизнеса*

является стратегическим императивом рыночных субъектов. Идентифицировано направления корректировки цифрового бизнеса на базе имплементации соответствующей цифровой стратегии. Рассмотрено структуру цифровой трансформации бизнеса и очерчено фокусы цифрового бизнеса с параллельным применением методов эффективного управления цифровым бизнесом.

Ключевые слова: *цифровая трансформация; цифровой бизнес; управление цифровым бизнесом; цифровая стратегия.*

Introduction. Today's organizations have a variety of information technology solutions at their disposal to simultaneously increase operational efficiency and generate unprecedented business capabilities. Unfortunately, many do not use these tools to their full potential, often as a result of not knowing what these solutions entail or because of the sheer volume of data and complexity of analysis that renders decision-making a challenge. As a result, these organizations miss the most profitable business opportunities [1].

Latest research and publication analysis. Theoretical aspects of business management with considering different aspects of digital transformation have studied by famous economists and scientists among whom: Buckley N., Kane G., Kiron D., Marchand D., Palmer D., Phillips A., Wade M.

Selection of outstanding issues. The problem of effective digital business management in today's digital transformation has not been studied in detail yet by scientists and economists.

The aims of the article are to determine the role of the continuous updating of the existing approach to digital business management; to identify the directions of digital business adjustments; to described the digital business focuses.

Key research findings. Digital business transformation is disrupting businesses in every industry by breaking down barriers between people, businesses and things. By breaking these barriers, they are able to create new products, services and find more efficient ways of doing business. According to Cisco data [2], digital business transformation is having huge effects in every industry. Boards of every company are concerned about the impact of digitization on their ability to ensure the company's business relevance and continuity. Forward-looking leaders understand the seismic shift that's happening as their industries and competitors embrace digital business transformation. They are worried about its potential impact to: (1) disrupt their company's business model, making it unviable or irrelevant; (2) force them into a mode of "thrive, survive, or go extinct"; (3) give their competition the ability to continuously innovate and respond to market changes more quickly than their own company; (4) enable competitors to grab market share and sustained competitive differentiation. These leaders are right to be concerned, because, digital transformations translate to real-world business results.

MIT Sloan Management Review [3] and Deloitte's [4] 2015 global study of digital business found that maturing digital businesses are focused on integrating digital technologies, such as social, mobile, analytics and cloud, in the service of transforming how their businesses work. The research and analysis for the study's report was conducted under the direction of the authors as part of an MIT Sloan Management Review research initiative in collaboration with and sponsored by

Deloitte University Press [3-4]. Less-mature digital businesses are focused on solving discrete business problems with individual digital technologies.

The ability to digitally reimagine the business is determined in large part by a clear digital strategy supported by leaders who foster a culture able to change and invent the new. While these insights are consistent with prior technology evolutions, what is unique to digital transformation is that risk taking is becoming a cultural norm as more digitally advanced companies seek new levels of competitive advantage. Equally important, employees across all age groups want to work for businesses that are deeply committed to digital progress. Company leaders need to bear this in order to attract and retain the best talent. The following are highlights of findings [3-4]:

- Digital strategy drives digital maturity. Only 15% of respondents from companies at the early stages of what are called digital maturity – an organization where digital has transformed processes, talent engagement and business models – say that their organizations have a clear and coherent digital strategy. Among the digitally maturing, more than 80% do.

- The power of a digital transformation strategy lies in its scope and objectives. Less digitally mature organizations tend to focus on individual technologies and have strategies that are decidedly operational in focus. Digital strategies in the most mature organizations are developed with an eye on transforming the business.

- Maturing digital organizations build skills to realize the strategy. Digitally maturing organizations are four times more likely to provide employees with needed skills than are organizations at lower ends of the spectrum. Consistent with our overall findings, the ability to conceptualize how digital technologies can impact the business is a skill lacking in many companies at the early stages of digital maturity.

- Employees want to work for digital leaders. Employees will be on the lookout for the best digital opportunities, and businesses will have to continually up their digital game to retain and attract them.

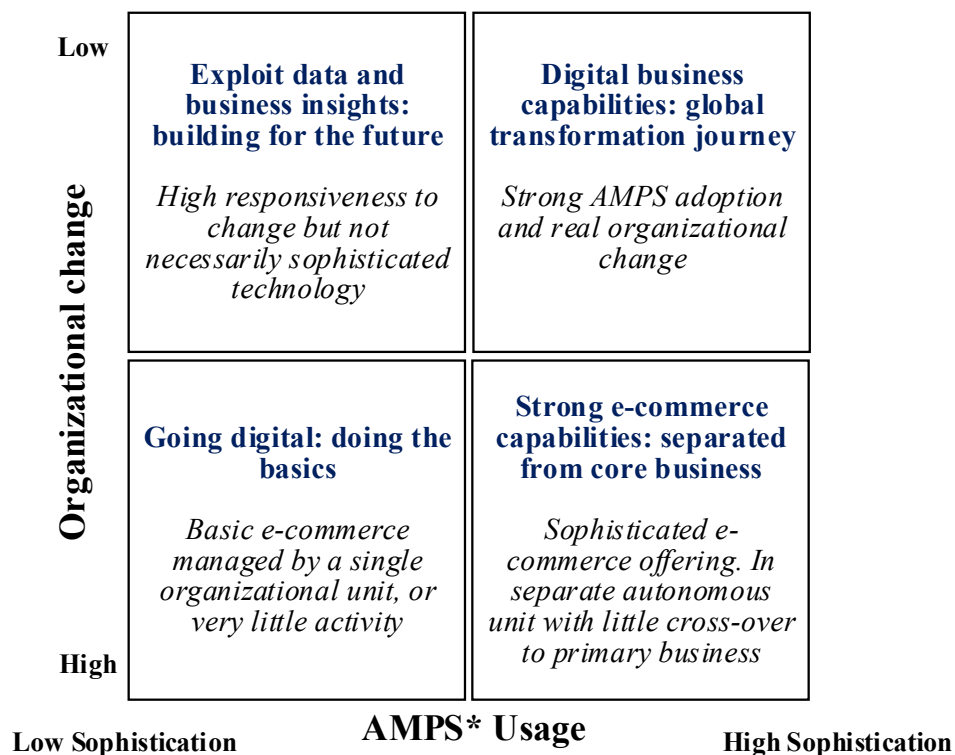
- Taking risks becomes a cultural norm. Digitally maturing organizations are more comfortable taking risks than their less digitally mature peers. To make their organizations less risk averse, business leaders have to embrace failure as a prerequisite for success. They must also address the likelihood that employees may be just as risk averse as their managers and will need support to become bolder.

- The digital agenda is led from the top. Maturing organizations are nearly twice as likely as less digitally mature entities to have a single person or group leading the effort. In addition, employees in digitally maturing organizations are highly confident in their leaders' digital fluency. Digital fluency, however, does not demand mastery of the technologies. Instead, it requires the ability to articulate the value of digital technologies to the organization's future.

As economist of IMD World Competitiveness Center noted [5], digital business transformation is about more than devices and software. It is about organizational change through the use of digital technologies to materially improve performance. The explosion in the use of AMPS (Analytical tools and applications,

Mobile tools and applications, Platforms to build shareable digital capabilities, and Social media) [6] is changing the dynamics of competition in many industries. More and more companies in traditional sectors acknowledge that they need to do more about digital business transformation but are unclear on what steps to take. In work paper [6] by Marchand D. and Wade M., they explore how companies can do digital business transformation successfully.

The framework in Figure 1 can help companies assess where they are. The horizontal axis represents the degree of sophistication of a company’s usage of AMPS; the vertical axis represents the scale of organizational change. The ultimate goal is to end up in the top-right quadrant. There are two paths to get there: organizational change or technological change.

Notes: AMPS – Analytical tools and applications, Mobile tools and applications, Platforms to build shareable digital capabilities, and Social media

Figure 1. Digital business transformation framework
(by Marchand D. and Wade M. [6])

A quarter of the event participants placed themselves in the bottom-left quadrant: they saw themselves as doing nothing more than the basics. Another quarter said their companies were making sophisticated use of AMPS but struggling with the accompanying organizational change; i.e. they were in the bottom-right quadrant. A handful saw themselves in the top-left quadrant; they were transforming the way they did business but struggling with the technological aspects necessary to make this change happen. Only one of the hundred or so participants claimed his company had completed the digital transformation journey. The remainder was not

sure; their companies' progress was not transparent enough for them to assess their stage on the transformation journey.

Digital transformation often begins with the customer: How to get to know customers better, improve your service levels and digitize the customer experience. It then extends to three additional areas: digitizing operations, products and services. By analyzing digital developments across several industries – for example, life sciences, electronics, retail, manufacturing, consumer goods, and chemicals, banking and insurance – Corver Q. and Elkhuizen G. [1] have found common elements in all four of these areas that apply to most companies in both the B2C and B2B markets. Based on these common elements, Corver Q. and Elkhuizen G. [1] have developed a framework for organizations to develop a digital transformation blueprint. Not all elements will be relevant for every industry, so for each market and organization, the framework must be tailored to ensure proper fit. For instance, not every organization is ready to operate its business in line with the Agile methodology. Note that when an organization decides to use this digital framework, it should be introduced in a staged approach rather than all at once; therefore, it is vital to set priorities and identify the most important areas of focus.

Whether disruptive technologies are viewed as a threat, an opportunity, or both, the need for digitally enabled business transformation is a survival issue for some and a strategic imperative for just about everyone else. Digital transformation may be enabled by technology, but its success is about much more. It means taking on business-wide change to modify structures and processes, as well as the way people work – across the front, middle, and back offices. It also means integrating high volumes of data to predict, influence and respond to customer behavior. All with the objective of securing clear financial returns.

This puts even more pressure on the IT function to deliver innovative digital capabilities at a significantly faster pace. IT must shift from primarily supporting business strategy to being an integral part of it – bringing CIOs the opportunity to work closely with their business partners to lead innovation across the enterprise. The pervasiveness of digital was evidenced in 2017 year's Harvey Nash / KPMG CIO Survey [7-8], where 41% of responding organizations already have an enterprise-wide digital vision and business strategy, an increase from only 27% two years ago. But organizations are meeting with varying levels of success. Less than one in five (18%) are highly effective in using digital technologies to advance their business strategy. They call this small percentage of organizations digital leaders and not surprisingly, they perform significantly better across a number of key areas when compared with the others in the survey.

Four areas where digital leaders clearly differentiate themselves are [7-8]: higher focus on growth and innovation; better at business and IT strategy alignment; aggressive investment in disruptive technologies; stable and secure infrastructure already established. Talk to analysts, digital business leaders these days find a hundred ways to define digital business transformation. But the real question is what it means in today's context. At its core, digital business transformation is the application of technology to build new business models, processes, software and systems that results in more profitable revenue, greater competitive advantage, and

higher efficiency. Businesses achieve this by transforming processes and business models, empowering workforce efficiency and innovation, and personalizing [2]. As pressure mounts for all organizations to join the ranks of digital leaders, we have identified six initiatives that can move them down that road. The KPMG report [8] provides actionable advice for organizations that want to close the gap and become a digital leader.

For the last four years KPMG have been tracking the adoption of digital strategy with the Harvey Nash / KPMG CIO Survey [7-8]. In 2017 year's survey of nearly 4,500 respondents were gathered additional insights into how organizations were performing on their road to becoming a digital business. Not surprisingly, there were significant differences in their effectiveness at adopting digital technologies. Less than one in five (18%) were very effective at using digital technologies to advance business strategies. Based on the survey data, conversations with client organizations, and evidence from member firms' experience, KPMG [8] have identified four key practices that set digital leaders apart from other organizations.

1. **Build on a stable and secure infrastructure.** Today's digital economy requires businesses to support wide-ranging demands for always available products, services, and systems. This creates significant challenges for IT as it eliminates scheduled downtime for routine maintenance and upgrades. It is virtually impossible to avoid failures. Instead infrastructure and applications must be architected for resiliency so that they can automatically detect failures and react accordingly. This is a radical change for IT and impacts culture, organization structures, operating model, and architecture. Digital leaders recognize that digital business transformation requires IT transformation, involving a completely different approach to IT. Digital leaders do the hard work upfront to ensure that they build their digital capabilities on top of a stable and secure infrastructure whether internally or externally sourced.

2. **Invest aggressively in agile and disruptive technologies.** As digital technologies accelerate the pace of business change, organizations are placing more emphasis on agility, speed, and innovation rather than the usual efficiency and cost savings to remain competitive. Digital leaders are aggressively investing in agile and disruptive technologies including agile methodologies, cloud, digital labor, and artificial intelligence.

3. **Adept at aligning business and IT strategy.** Innovation, technology and information are fundamental to digital business and increasingly shaping and enabling business strategy. It has never been more important for organizations to ensure that IT and business strategy are tightly aligned. In fact, a business strategy that is not intrinsically linked to technology will lead to failure.

4. **Focused on innovation and growth.** Digital transformation is about using disruptive technologies to innovate across the customer value chain from customer experience and engagement through to back office systems and processes. Innovation is driving new business and operating models; digitizing core business processes; and creating new, incremental revenue streams. New business models built on platforms, sharing, or crowd sourcing are transforming entire industries and putting intense pressure on incumbent organizations in retail, transportation, lodging, and finance, to name a few.

Conclusions. It is determined that today an important aspect of the digital business is the constant updating of its approach to management. According to the results of the research, it is determined that not all market entities can implement digital business successfully in the digital transformation for a number of reasons, including no maximum usage of their own potential. In the framework of digital business management, the directions of digital business adjustments based on the implementation of the corresponding digital strategy are identified. Also, the structure of digital business transformation is considering and the digital business focuses with the parallel usage of effective methods of digital business management are described.

References:

1. Cognizant (2014). A Framework for Digital Business Transformation. Available at: <https://www.cognizant.com/InsightsWhitepapers/a-framework-for-digital-business-transformation-codex-1048.pdf>.
2. Cisco (2018). Official website. Available at: <https://www.cisco.com/>.
3. Kane, G., Palmer, D., Phillips, A., Kiron, D. & Buckley, N. (2015). Strategy, not Technology, Drives Digital Transformation. Becoming a Digitally Mature Enterprise. Available at: <https://sloanreview.mit.edu/projects/strategy-drives-digital-transformation/>.
4. Deloitte (2018). Official website. Available at: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en.html>.
5. IMD World Competitiveness Center (2018). URL: <https://www.imd.org/>.
6. Marchand, D. & Wade, M. (2014). Digital business transformation: Where is your company on the journey? IMD Perspectives for Managers. Available at: <https://www.imd.org/research/perspectives-for-managers/digital-business-transformation-where-is-your-company-on-the-journey/>.
7. Harvey Nash – Global Recruitment Experts (2018). Available at: <https://www.harveynash.com/>.
8. KPMG (2018). Official website. Available at: <https://home.kpmg.com/xx/en/home.html>.

УДК 005.57:007:378-027.1

JEL Classification: I23, I25, M15

Vorovyk Maryna

PhD in Economics, Assistant professor,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Боровик М. В.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Боровик М. В.

кандидат экономических наук, доцент,
Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова

THEORETICAL BASES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

***Abstract.** The theoretical foundations of sustainable development of institutions of higher education are considered, in particular the essence of the concept of "development" as an economic category is explored; considered the types of development and highlighted sustainable development as one of the most important types of development, the achievement of which should direct the activities of institutions of higher education. The definition of the category of "stability" as a fundamental category of conceptual apparatus of sustainable development is considered. Also, the definition of the concept of "sustainable development" and certain elements that characterize this concept are analyzed. On the basis of the research of the conceptual apparatus of sustainable development in the context of the study of the functioning of institutions of higher education, the author's definition of the concept of "sustainable development of institutions of higher education" is given.*

***Key words:** development, stability, sustainable development, sustainable development of institutions of higher education*

***Анотація.** Розглянуто теоретичні основи сталого розвитку закладів вищої освіти, зокрема досліджено сутність поняття «розвиток» як економічної категорії; розглянуто види розвитку та виділено сталий розвиток як один з актуальних видів розвитку, на досягнення якого необхідно спрямувати діяльність закладів вищої освіти. Розглянуто визначення категорії «стійкість» як основоположної категорії понятійного апарату сталого розвитку. Також проаналізовано визначення поняття «сталий розвиток» та визначені елементи, які характеризують це поняття. На основі проведеного дослідження*

понятійного апарату сталого розвитку в контексті дослідження функціонування закладів вищої освіти дано авторське визначення поняття «сталий розвиток закладів вищої освіти».

Ключові слова: розвиток, стійкість, сталий розвиток, сталий розвиток закладів вищої освіти

Анотація. Рассмотрены теоретические основы устойчивого развития высших учебных заведений, исследована сущность понятия «развитие» как экономической категории; рассмотрены виды развития и выделено устойчивое развитие как один из актуальных видов развития, на достижение которого должна быть направлена деятельность высших учебных заведений. Рассмотрены определения категории «стабильность» как основополагающей категории понятийного аппарата устойчивого развития. Также проанализированы определение понятия «устойчивое развитие» и определены элементы, которые характеризуют это понятие. На основе проведенного исследования понятийного аппарата устойчивого развития в контексте исследования функционирования высших учебных заведений дано авторское определение понятия «устойчивое развитие высших учебных заведений».

Ключевые слова: развитие, устойчивость, устойчивое развитие, устойчивое развитие высших учебных заведений

Постановка проблеми. Становлення та прогрес людського суспільства сприяли зростанню важливості освіти в соціально-економічному житті та у розвитку економічної науки поступово зростає інтерес до функцій та значення освіти. У сучасному суспільстві, освіта і, зокрема, вища освіта, вважається індикатором можливостей сталого соціально-економічного розвитку країни. Концепція сталого розвитку вважається найбільш перспективною парадигмою XXI сторіччя, її втілення постає завданням урядів усіх країн світу, що знаходить відображення у національних стратегіях та політиках, де як базова ідеологічна конструкція використовується поняття сталого розвитку. Саме тому сталий розвиток суспільства пов'язують з розвитком освіти і науки. При цьому діяльність закладів вищої освіти також повинна бути спрямована на забезпечення їх сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань управління закладами вищої освіти присвятили свої роботи М. Я. Матвіїв, Г. О. Ус, В. М. Андрієнко, Т. Є. Оболенська, В. В. Вітлінський, С. С. Гаркавенко, Т. А. Гаврилова, О. В. Куклін, Л. М. Віткін, О. В. Пащенко, В. Н. Тимохин, Н. Л. Казарінова, В. Л. Макаров, В. А. Лужецький та інші вчені. Більшість робіт присвячено дослідженню питань ефективного управління діяльністю закладів освіти, при цьому теоретичні питання забезпечення сталого розвитку закладів освіти, і зокрема, закладів вищої освіти досі залишаються дискусійними та потребують теоретичного обґрунтування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на популярність категорії «сталий розвиток» у наукових дослідженнях, присвячених економічній діяльності закладів вищої освіти і досі існують розбіжності щодо трактування його сутності; чітко не визначені основні характеристики сталого розвитку закладів вищої освіти; існуючі методики та системи показників рейтингової оцінки діяльності закладів вищої освіти здебільшого обґрунтовані лише на державному рівні та не враховують

наявний потенціал та особливості функціонування закладів вищої освіти як складних соціально-економічних систем та суб'єктів господарських відносин на ринку освітніх послуг; не отримали достатнього висвітлення умови і моделі ефективного використання існуючих ресурсів закладів вищої освіти. Наявність такого роду дискусій обумовлює необхідність здійснення подальших досліджень в цьому напрямку.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних підходів до визначення сутнісних характеристик економічних категорій «розвиток», «стійкість» «сталий розвиток» та на основі цього дати визначення поняттю «сталий розвиток закладів вищої освіти».

Результати дослідження. Перш за все необхідно визначити, що собою представляє сталий розвиток закладу вищої освіти. На цей час у наукових дослідженнях немає єдиного визначення поняття сталий розвиток. Однак, перш ніж досліджувати термін «сталий розвиток» необхідно дослідити що представляє собою поняття «розвиток» як економічна категорія. Сучасна економічна наука розглядає розвиток як незворотний процес, проте вона визнає й те, що його характер, спрямованість, темпи та інші параметри економічного розвитку під дією різноманітних чинників можуть неоднозначно змінюватись.

Розвиток як економічна категорія розглядається у працях багатьох вчених-економістів, які досліджували це поняття з відповідно до обраних векторів наукової проблематики. Розглядаючи розвиток в контексті діяльності закладів вищої освіти, які представляють собою складні соціально-економічні системи та суб'єкти господарювання, доцільно дослідити поняття розвиток саме з цих позицій (табл.1).

Різноаспектність поглядів науковців щодо визначення поняття «розвиток» як економічної категорії та застосування його для характеристики діяльності закладів вищої освіти дозволяє узагальнити це поняття та розглядати розвиток на основі основних загальновизнаних підходів.

Розглядаючи заклади вищої освіти як суб'єкти господарювання та складні соціально-економічні системи їх розвиток також можна розглядати на основі наступних підходів: адаптивного, прогресивного, адаптивного, трансформаційного, конкурентного та сталого.

Особливої уваги потребує дослідження розвитку через категорію «сталість», та визначення «сталого розвитку» розвитку як одного з видів розвитку, появу якого в сучасному світі пов'язують з необхідністю описати такий вид розвитку який виступає як альтернатива сучасному незбалансованому розвитку.

Словосполучення «сталий розвиток» є перекладом з англійської мови терміну «sustainable development», що означає дослівно «розвиток, що підтримується» (sustain – опора, підтримувати, витримувати). Деякі дослідники вважають, що більш доцільним перекладом українською мовою було б словосполучення «стійкий розвиток», бо «сталий», «усталений» означає скоріше «стабільний», «постійний», тобто здатний не змінюватися або підтримувати певні (стабільні) темпи руху, поступу, розвитку. Але саме явище, про яке йдеться, містить у собі ще один аспект – здатність утримувати

рівновагу, не падати, не руйнуватися, і він, цей аспект, більш адекватно характеризується словосполученням «стійкий розвиток».

Таблиця 1

Визначення поняття «розвиток» як економічної категорії

Автор	Визначення
Розвиток – це	
Тодаро М.П. [21]	багатовимірний процес, що містить у собі реорганізацію і переорієнтацію всієї економічної та соціальної системи
Пономаренко В.С., Гонтарева І.В. [17]	процес переходу потенціалу підприємства – склад, кількість, і якість задіяних продуктивних сил і сформованих виробничих відносин – з одного стану до іншого
Гаврилишин Б.Д. [4]	закономірний (незворотний) процес кількісно-якісних змін у межах системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму
Капліна А.С. [9]	послідовний рух системи до нового якісного стану під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, які забезпечують її постійне оновлення
Шубравська О.В. [23]	процес переходу системи з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик
Розвиток систем – це	
Раєвцева О. В. [18]	унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, що характеризується перманентною зміною глобальних цілей її існування шляхом формування нової дисипативної структури та переходів системи на новий аттрактор функціонування
Беленцов В.Н. [1]	кількісно-якісне задоволення закономірно зростаючих потреб суспільства за рахунок зростання власного обсягу виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва
Плугіна Ю.А. [16]	якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій
Розвиток суб'єктів господарювання (підприємств/організацій) – це	
Касьянова Н.В. [11]	процес якісної зміни в часі структури та функцій підприємства, які обумовлюють процес його переходу на якісно новий рівень функціонування за рахунок взаємодій елементів внутрішнього та зовнішнього середовища
Коршунова Е. Д. [12]	процес формування, накопичення та використання стратегічних здатностей з метою забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до інтересів різних груп суб'єктів ринку
Капліна А.С. [9]	якісні перетворення виробничої системи під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища, які забезпечують фінансово-економічне, соціальне і виробниче підвищення ефективності діяльності підприємства
Богатирьов І.О. [2]	сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, що об'єктивно протікають в соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також приводять до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах

Джерело: систематизовано автором

В українському законодавстві як правило, частіше вживається поняття «сталий розвиток». При цьому, на думку переважної частини українських фахівців вважається що словосполучення «збалансований розвиток» є більш вдалим перекладом з англійської мови терміну «sustainable development» та більш адекватним за змістом. Саме тому в офіційних документах терміни «сталий розвиток» та «збалансований розвиток» вживається як синоніми.

Також, слід відзначити, що основоположною категорією понятійного апарату сталого розвитку є поняття «стійкість». В теорії систем стійкість представлена як найважливіша риса поведінки систем, зміст якої багато в чому визначається їх специфічними особливостями. Таким чином, досліджуючи теоретичні основи сталого розвитку слід акцентувати увагу також і на визначенні поняття «стійкість». Основні визначення поняття «стійкість» наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення поняття «стійкість»

Автор	Визначення
Стойкість – це	
Ткаченко Н.В. [20]	здатність тієї чи іншої системи зберігати певні властивості та характеристики незмінними або майже незмінними
Іванов В.Л. [7]	здатність економічної системи (підприємства) не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів
Боголепов В.П. [3]	здатність підприємства адаптуватися до зовнішніх умов і протистояти їм для самозбереження певний проміжок часу
Зеткіна О.В. [6]	забезпечення рентабельності діяльності підприємства за рахунок підвищення ефективності використання його ресурсів в умовах зовнішнього середовища, що динамічно розвивається та впливу факторів внутрішнього характеру
Макуха Л.С. [14]	здатність системи повертатися у стан рівноваги після дії зовнішніх впливів
Капельюшна Т.В. [8]	спроможність підприємства повертатися до рівноважного стану в результаті виникнення відхилень через дестабілізаційний вплив зовнішніх або внутрішніх факторів

Джерело: систематизовано автором

Спираючись на проведені теоретичні дослідження, можна стверджувати, що тривають дискусії та не існує єдиної думки серед науковців щодо того, чи може розвиток бути сталим та який із термінів доцільніше використовувати – «сталість» чи «стійкість» для поняття «розвиток».

Дослідження наукових літературних джерел присвячених розвитку суб'єктів господарювання як складних соціально-економічних систем показало, що не єдиного підходу щодо визначення сутності поняття «сталий розвиток», що обумовлює необхідність теоретичного його обґрунтування.

Найперше офіційне та найбільш цитоване визначення терміну «сталий розвиток» пов'язано з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд,

яка сформулювала його в звіті «Наше спільне майбутнє», що було підготовлено для ООН і опубліковано у 1987 р. Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку, в якому головна увага акцентувалася на паритетному збереженні можливості задовольняти свої потреби як для теперішнього, так і для наступних поколінь [25]. Г.Х. Брундтланд визначала сталий розвиток як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [13, с. 626]. Подібну інтерпретацію пропонують й інші автори, при цьому деякі дослідники розглядають сталий розвиток з позицій інтеграції економічної, соціальної, екологічної складових. Більшість науковців під «сталим розвитком» розуміють процес, який характеризується постійністю та неперервністю змін. При цьому, жоден з підходів до тлумачення поняття «сталий розвиток» не став загальноприйнятим. Визначення поняття «сталий розвиток» як економічної категорії представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Визначення поняття «сталий розвиток»

Автор	Визначення
Сталий розвиток – це	
Г.Х. Брундтланд [25]	розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби
К.В. Міхальова [15, с. 42]	процес гармонізації ресурсних можливостей, збалансовано-гарантованого задоволення необхідних потреб теперішнього та майбутніх поколінь суспільства за умови бережного й поетапного природокористування, забезпечення динамічної рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей, якщо досягається баланс інтересів усіх підсистем соціально- економічної системи завдяки адаптивним можливостям протягом довгострокової перспективи
П. Роджерс, К. Джалал, Дж. Бойд [24, с. 42]	динамічний процес змін, у якому експлуатація ресурсів, пріоритетні напрями інвестицій, орієнтація технологічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з майбутніми та нинішніми потребами
В. Трегобчук [22, с. 33]	економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля
Гросул В. А., Мамаєва Г. С. [5]	інтегрована система управління підприємством, яка представляє собою збалансований, гармонійний довготривалий розвиток економічної, екологічної та соціальної підсистем підприємства, головною метою якого є забезпечення постійної цілісної рівноваги системи з урахуванням постійних мінливих зовнішніх умов функціонування підприємства та досягненням стійких високих результатів його діяльності
Семенюк О.М. [19]	процес безперервних якісних змін, які супроводжуються поліпшенням показників ефективності діяльності підприємства та забезпечують його конкурентоспроможність на основі активізації інноваційної діяльності

Джерело: систематизовано автором

На основі аналізу визначень поняття «сталий розвиток» можна виокремити наступні важливі елементи, які характеризують дане поняття:

необхідність врахування інтересів нинішнього та майбутнього поколінь; урахування процесу змін, який носить динамічний характер; гармонізація та узгодження економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку; збалансування інтересів усіх зацікавлених сторін у забезпеченні економічного розвитку; забезпечення якісного зростання людського потенціалу; збереження довкілля. Зіставляючи підходи різних дослідників до визначення сутності терміну «сталий розвиток» як економічної категорії, можна стверджувати про неоднозначність даного поняття, якому притаманна складна і динамічна природа. Потребують подальшого наукового пошуку теоретичні питання щодо визначення сутності терміну «сталий розвиток», що обумовлено відсутністю єдиного погляду науковців відносно основних характеристик досліджуваної категорії.

При цьому можна відзначити, що сталий розвиток представляє собою глобальний механізм забезпечення ефективної економічної діяльності зацікавлених осіб у всіх сферах життєдіяльності шляхом ефективного використання існуючих ресурсів і задоволення потреб усіх членів суспільства, створення умов для гармонійного розвитку людського потенціалу, реалізації нових наукових і технічних знань з усвідомленням усіх представників людства своєї відповідальності перед сучасним і майбутніми поколіннями за збереження цілісності природного середовища.

Проведений аналіз існуючих визначень поняття «сталий розвиток» показав, що на сьогоднішній день відсутня загально визнана дефініція цього поняття щодо закладів вищої освіти. Хоча, дослідження питань сталого розвитку закладів вищої освіти в сучасних умовах глобальних викликів є досить популярними та розглядаються у працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Досліджуючи поняття «сталий розвиток» відповідно до закладів освіти можна відзначити, що дане поняття частіше використовуються для визначення напрямів розвитку освіти в цілому, а для в контексті закладів вищої освіти частіше можна зустріти поняття «стійкий розвиток». Однак, не погоджуючись з загальноприйнятою думкою, для визначення розвитку закладів освіти, враховуючи їх особливості та специфіку діяльності доцільно використовувати поняття саме «сталий розвиток», тому що саме дане поняття підкреслює всю масштабність змін які відбуваються в суспільстві в умовах глобальних викликів та відбиваються на діяльності закладів вищої освіти як суб'єктах господарських відносин.

Таким чином, на основі наведених підходів щодо сутності сталого розвитку та враховуючи особливості функціонування закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг, пропонується, в аспекті даного дослідження під сталим розвитком закладів вищої освіти розуміти довготривалу сукупність процесів кількісних та якісних змін у його діяльності, які зумовлюють незворотне збалансоване поліпшення основних його рейтингових показників та посилення адаптивних здатностей щодо протистояння негативній дії зовнішнього середовища та чинників внутрішнього характеру при ефективному використанні наявного потенціалу за рахунок ефективного управління

інформаційно-комунікаційним забезпеченням, використовуючи данні, інформацію, знання та комунікації як основні ресурси, що сприяють досягненню сталого розвитку закладу вищої освіти.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сталий розвиток закладу вищої освіти характеризує не абсолютну стабільність його стану, а міру відхилення від запланованого рівні функціонування тобто, своєрідний коридор циклічних змін та залежить від ефективного використання ресурсів, якими він володіє. Інформація та знання належать до стратегічних ресурсів, які є основою для досягнення закладу вищої освіти певних конкурентних переваг в процесі його функціонування на ринку освітніх послуг. Саме тому вплив якісної інформації на досягнення стратегічної мети діяльності закладів вищої освіти стрімко підвищується. Однак, інформація без певного опрацювання не може служити основою для прийняття управлінських рішень. Отримати таку інформацію можна шляхом створення системи інформаційно-комунікаційного забезпечення та ефективно управління нею.

Бібліографічні посилання:

1. Беленцов В. Н. Экономический рост, экономическое развитие или развитие экономики? Критерии и основные показатели / В. Н. Беленцов // Економіка промисловості. – 2007. – № 3. – С. 37-45.
2. Богатирьов І.О. Ефективність розвитку підприємств / І.О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. Вип. 7-8 (26-27). – Київ: НДЕІ, 2003. – С. 73-79.
3. Боголепов В. П. О состоянии и задачах развития общей теории организации / В. П. Боголепов // Организация управления. – М., 1968. – С. 46–60.
4. Гаврилишин Б.Д. Економічна енциклопедія : в 3 т. / Б. Д. Гаврилишин. – Київ : Академія, 2002. – 848 с.
5. Гросул В. А. Теоретичні підходи щодо визначення сутності стійкого розвитку підприємств / В. А. Гросул, В. С. Мамаєва // Сталий розвиток економіки. – 2012. – №7. – С. 385.
6. Зеткина О. В. Об управлении устойчивостью предприятия / О. В. Зеткина. – Москва : Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 134 с.
7. Иванов В. Л. Организация управления экономической устойчивостью предприятия на основе совершенствования его организационной структуры управления / В. Л. Иванов. – Луганск : Изд-во Вост. нац. ун-т им. В. Даля, 2007. – 148 с.
8. Капелюшна Т.В. Сталий розвиток та його ефективність в телекомунікаційній галузі / Т.В. Капелюшна // Матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції «Сучасні інформаційно-комунікаційні технології COMINFO-2011», (Крим. Ялта. 10-14 жовтня 2011 р) / ДУІКТ. – Київ , 2011. – С. 237-238.
9. Капліна А.С. Понятие «развитие» в категориальном аппарате теории развития / А.С. Капліна // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2012. – №12. – С. 57-63.
10. Капліна А.С. Понятие «развитие» в категориальном аппарате теории развития / А.С. Капліна // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2012. – №12. – С. 57-63.
11. Касьянова Н.В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 / Н.В. Касьянова; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2012. – 36 с.
12. Коршунова Е.Д. Концептуальные основы адаптивного организационного развития промышленного предприятия / Е. Д. Коршунова // Известия вузов. Машиностроение. – 2003. – № 1. – С. 63-73.

13. Майєр Джеральд М., Раух Джемс Е. Філіпенко Антон. Основні проблеми економіки розвитку. – Київ: Либідь, 2003. – 688 с.
14. Макуха Л. С. Стійкий розвиток підприємств: сучасний стан проблеми / Л. С. Макуха // Наукова періодика України / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – Електрон. текст. дані. – Київ, 2008. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf.
15. Міхальова К. В. Науково-методичні засади сталого соціально- економічного розвитку України / К. В. Міхальова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 11. – С. 40–46.
16. Плугіна Ю. А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю. А. Плугіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 193-196.
17. Пономаренко В.С. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку підприємств : монографія / В.С. Пономаненко, І.В. Гонтарева ; за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Пономаренко В.С. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 404 с.
18. Раєвська О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О.В. Раєвська. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
19. Семенюк О.М. Алгоритм комплексної оцінки рівня сталого розвитку підприємства / О. М. Семенюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 6. – Т. 2. – С. 186-189.
20. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи // Фінанси України.– 2009.– №6. – С. 104–122.
21. Тодаро М.П. Экономическое развитие / М.П. Тодаро ; пер. с англ. под ред. С.М. Яковлева и Л.З. Зевина. – Москва : ЮНИТИ, 1997. – 666 с.
22. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 2. – С. 31–40.
23. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.
24. Rogers P. An Introduction to Sustainable Development / P. Rogers, K. Jalal, J. Boyd. – Harvard University Press, 2006. – 404 p.
25. UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements [Electronic source]. – Access mode to the resource: <http://www.un-documents.net/>

List of references:

1. Belenczov V. N. Экономы`chesky`j rost, экомомы`chesкое razvy`ty`e y`ly` razvy`ty`e экомомы`ky`? Kry`tery`y` y` osnovnye pokazately` / V. N. Belenczov // Ekonomika promy`slovosti. – 2007. – # 3. – S. 37-45.
2. Bogaty`r`ov I.O. Efekty`vnist` rozvy`tku pidpry`yemstv / I.O. Bogaty`r`ov // Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n v Ukrayini. Zbirny`k naukovy`x prac`. Vy`p. 7-8 (26-27). – Ky`yiv: NDEI, 2003. – S. 73-79.
3. Bogolepov V. P. O sostoyany`y` y` zadachax razvy`ty`ya obshhej teory`y` organy`zacy`y` / V. P. Bogolepov // Organy`zacy`ya upravleny`ya. – M., 1968. – S. 46–60.
4. Gavry`ly`shy`n B.D. Ekonomichna ency`klopediya : v 3 t. / B. D. Gavry`ly`shy`n. – Ky`yiv : Akademiya, 2002. – 848 s.
5. Grosul V. A. Teorety`chni pidxody` shhodo vy`znachennya sutnosti stijkogo rozvy`tku pidpry`yemstv / V. A. Grosul, V. S. Mamayeva // Staly`j rozvy`tok ekonomiky`. – 2012. – #7. – S. 385.
6. Zetky`na O. V. Ob upravleny`y` ustojchy`vost`yu predpry`yaty`ya / O. V. Zetky`na. – Moskva : Audy`t, YuNY`TY`, 2003. – 134 s.
7. Y`vanov V. L. Organy`zacy`ya upravleny`ya ekonomy`cheskoj ustojchy`vost`yu predpry`yaty`ya na osnove sovershenstvovany`ya ego organy`zacy`onnoj struktury upravleny`ya / V. L. Y`vanov. – Lugansk : Y`zd-vo Vost. nacz. un-t y`m. V. Dalya, 2007. – 148 s.

8. Kapelyushna T.V. Staly`j rozvy`tok ta jogo efekty`vnist` v telekomunikacijnij galuzi / T.V. Kapelyushna // Materialy` VI Mizhnarodnoyi naukovo-texnichnoyi konferenciyi «Suchasni informacijno-komunikacijni tehnologiyi COMINFO-2011», (Kry`m. Yalta. 10-14 zhovtnya 2011 r) / DUIKT. – Ky`yiv, 2011. – S. 237-238.
9. Kaplina A.S. Ponyaty`e «razvy`ty`e» v kategory`al`nom aparate teory`y` razvy`ty`ya / A.S. Kaplina // Ekonomika Menedzhment Pidpry`yemny`cztvo. – 2012. – #12. – S. 57-63.
10. Kaplina A.S. Ponyaty`e «razvy`ty`e» v kategory`al`nom aparate teory`y` razvy`ty`ya / A.S. Kaplina // Ekonomika Menedzhment Pidpry`yemny`cztvo. – 2012. – #12. – S. 57-63.
11. Kas`yanova N.V. Upravlinnya rozvy`tkom pidpry`yemstva na osnovi kumulyaty`vnogo pidxodu : avtoref. dy`s. ... d-ra ekon. nauk : specz. 08.00.04 / N.V. Kas`yanova ; NAN Ukrainy`, In-t ekonomiky` prom-ti. – Donec`k, 2012. – 36 s.
12. Korshunova E.D. Konceptual`nye osnovy` adaptiv`nogo organy`zacy`onnogo razvy`ty`ya promyshlennogo predpry`yaty`ya / E. D. Korshunova // Y`zvesty`ya vuzov. Mashy`nostroeny`e. – 2003. – # 1. – S. 63-73.
13. Majyer Dzheral`d M., Raux Dzheems E. Filipenko Anton. Osnovni problemy` ekonomiky` rozvy`tku. – Ky`yiv: Ly`bid`, 2003. – 688 s.
14. Makuxa L. S. Stijky`j rozvy`tok pidpry`yemstv: suchasny`j stan problemy` / L. S. Makuxa // Naukova periody`ka Ukrainy` / Nacz. b-ka Ukrainy` im. V. I. Vernads`kogo – Elektron. tekst. dani. – Ky`yiv, 2008. [Elektronny`j resurs] Rezhy`m dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf.
15. Mixal`ova K.V. Naukovo-metody`chni zasady` stalogo social`no- ekonomichnogo rozvy`tku Ukrainy` / K.V. Mixal`ova // Innovacijna ekonomika. – 2013. – # 11. – S. 40–46.
16. Plugina Yu. A. Intelektual`ny`j rozvy`tok: sutnist` ponyattya / Yu. A. Plugina // Visny`k ekonomiky` transportu i promy`slovosti. – 2011. – # 36. – S. 193-196.
17. Ponomarenko V.S. Metodologiya kompleksnogo ocinyuvannya efekty`vnosti rozvy`tku pidpry`yemstv : monografiya / V.S. Ponomarenko, I.V. Gontareva ; za zag. red. dokt. ekon. nauk, prof. Ponomarenko V.S. – Xarkiv : XNEU im. S. Kuznecya, 2015. – 404 s.
18. Rayevnyeva O.V. Upravlinnya rozvy`tkom pidpry`yemstva: metodologiya, mexanizmy`, modeli : monografiya / O.V. Rayevneva. – Xarkiv : VD «INZhEK», 2006. – 496 s.
19. Semenyuk O.M. Algory`tm kompleksnoyi ocinky` rivnya stalogo rozvy`tku pidpry`yemstva / O. M. Semenyuk // Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Ekonomichni nauky`. – 2013. – # 6. – T. 2. – S. 186-189.
20. Tkachenko N.V. Finansova stijkist` straxovy`x kompanij: teorety`chni pidxody` // Finansy` Ukrainy`. – 2009. – #6. – S. 104–122.
21. Todaro M.P. Ekonomy`cheskoe razvy`ty`e / M.P. Todaro ; per. s angl. pod red. S.M. Yakovleva y` L.Z. Zevy`na. – Moskva : YuNY`TY`, 1997. – 666 s.
22. Tregobchuk V. Konceptiya stalogo rozvy`tku dlya Ukrainy` / V. Tregobchuk // Visny`k Nacional`noyi akademiyi nauk Ukrainy`. – 2002. – # 2. – S. 31–40.
23. Shubravs`ka O.V. Staly`j ekonomichny`j rozvy`tok: ponyattya i napryamky` doslidzhennya / O.V. Shubravs`ka // Ekonomika Ukrainy`. – 2005. – # 1. – S. 36-42.
24. Rogers P. An Introduction to Sustainable Development / P. Rogers, K. Jalal, J. Boyd. – Harvard University Press, 2006. – 404 p.
25. UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements [Electronic source]. – Access mode to the resource: <http://www.un-documents.net/>

УДК 657.471.12:331.214.72

JEL Classification: M410

Hilorme T.V.,

Candidate of Economic Sciences, Ph.D. in Economics, Associate Professor

Heorhiieva Y.A.

Oles Honchar Dnipro National University

Гільорме Т.В.,

кандидат економічних наук, доцент

Георгієва Є.А.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Гильорме Т.В.,

кандидат экономических наук, доцент

Георгиева Е.А.

Днепроvский национальный университет имени Олеся Гончара

PECULIARITIES OF ANALYSIS AND ACCOUNTING OF DEBTS RECEIVABLE AT TRANSPORT ENTERPRISE

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ТА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ТРАНСПОРТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА И УЧЕТА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ НА ТРАНСПОРТНОМ ПРЕДПРИЯТИИ

***Abstract.** The article incorporates the analysis of major technical and operational indicators of activity of State Enterprise 'Berdyansk Commercial Sea Port'. A microanalysis is carried out for accounts receivable of the transport enterprise implementing two methodologies: structural and dynamic analysis and factor analysis. The paper proposes a Fragment of operating chart of accounts for enterprise cost records 36 'Settlements with buyers and customers' which facilitates the procedure of defining the possibility to avoid the emergence of doubtful accounts receivable and their eventual transformation into uncollectable receivables.*

***Keywords:** debts receivable, turnover ratio, financial solvency*

***Анотація.** У статті здійснено аналіз основних техніко-експлуатаційних показників діяльності ДП «Бердянський морський торговельний порт». Проведено мікроаналіз дебіторської заборгованості транспортного підприємства за двома методиками: структурно-динамічний та факторний аналіз. Запропоновано Фрагмент робочого плану рахунків внутрішньогосподарського обліку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», що спрощує процедуру визначення можливості виникнення сумнівної дебіторської заборгованості та перетворення її в безнадійну.*

***Ключові слова:** дебіторська заборгованість, коефіцієнт оборотності, платоспроможність*

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ основных технико-эксплуатационных*

показателей деятельности ГП «Бердянский морской торговый порт». Проведено микроанализ дебиторской задолженности транспортного предприятия по двум методикам: структурно-динамический и факторный анализ. Предложено Фрагмент рабочего плана счетов внутрихозяйственного учета 36 «Расчеты с покупателями та заказчиками», что упрощает процедуру определения возможности возникновения сомнительной дебиторской задолженности и превращения ее в безнадежную.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, коэффициент оборотности, платежеспособность

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання особливо актуальним є дослідження дебіторської заборгованості на транспортних підприємствах, яка є одним з найбільш негативних явищ в економіці України. Збільшення розмірів дебіторської заборгованості не дає можливості підприємству нормально функціонувати, наявність дебіторської заборгованості відволікає кошти з обороту. Зростання дебіторської заборгованості впливає не тільки на оборотність коштів, але й на фінансову стійкість підприємства, на втрату ліквідності, на підвищення ризику фінансових збитків [3,4]. Крім того, на збитковість транспортного підприємства впливає зменшення розрахунків з дебіторами за рахунок зменшення обсягів відвантажених товарів. Саме тому велике значення набуває аналіз стану розрахунків з дебіторами, визначення сумнівної та безнадійної заборгованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розрахунків з контрагентами розглядалися в багатьох економічних школах. Наприклад, Нобелівські лауреати 2016 року Бенгт Холмстрем та Олівер Харт в своїй теорії контрактів розглянули регулювання взаємовідносин між контрагентами: контракти здатні значно послабити конфлікт інтересів між учасниками економічної взаємодії, а тому стають все поширенішими і більш складні форми [1]. Чим краще сформульовані умови договору, тим більше стимулів і мотивів для всіх сторін отримати максимальні переваги від кооперації [2].

Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних аспектів організації обліку і аналізу дебіторської заборгованості на транспортному підприємстві, розробка рекомендацій щодо вдосконалення обліку.

Результати дослідження. Державне підприємство «Бердянський морський торговельний порт» (надалі – ДП «БМТП») є державним унітарним підприємством і діє як державне комерційне підприємство, засноване на державній власності та належить до сфери управління Міністерства інфраструктури України. Порт створено з метою організації і здійснення вантажно-розвантажувальних робіт на судах, залізничних вагонах та інших засобах транспорту, обслуговування суден, всебічного сприяння мореплавству шляхом створення всіх умов, необхідних для забезпечення безпечної та зручної стоянки суден в порту. У ході своєї діяльності підприємство керується вимогами чинного законодавства, нормами статуту ДП «БМТП». Розглянувши особливості побудови бухгалтерської служби та основні положення облікової політики ДП «БМТП», можна зробити висновок, що бухгалтерія має централізовану структуру та складається з 4 груп, які здійснюють облікові

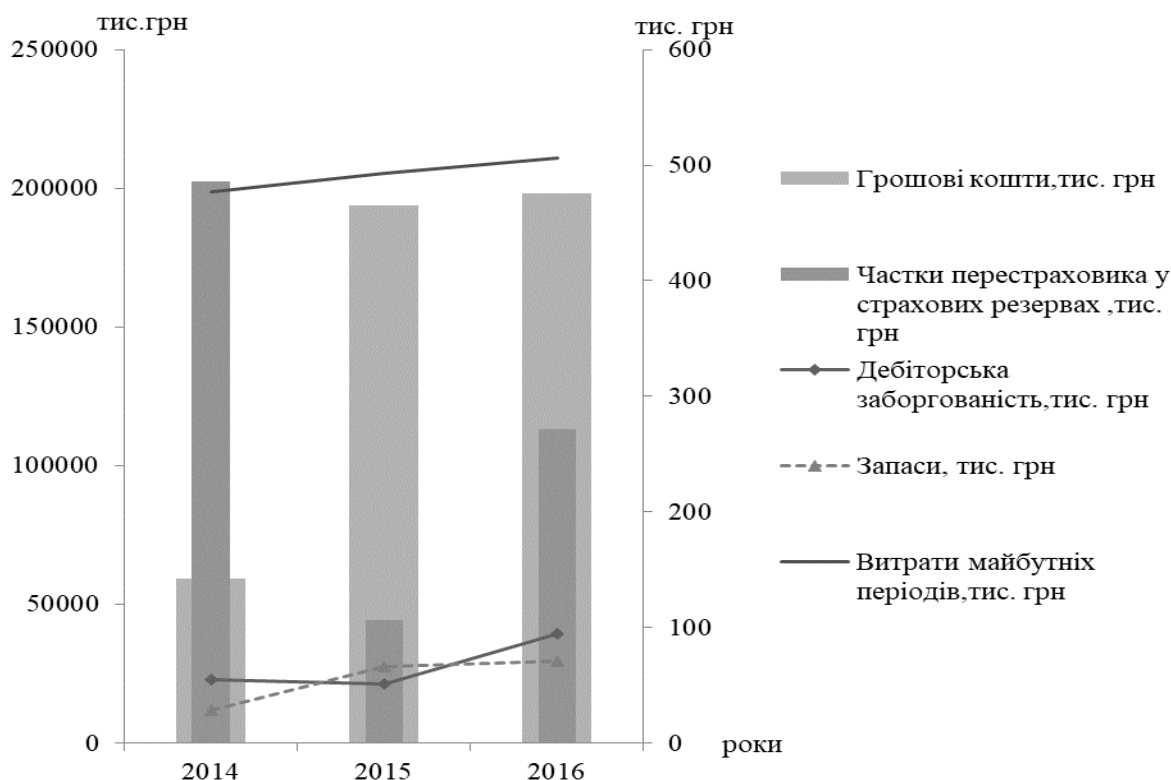
операції за різними сегментами обліку з метою забезпечення керівництва релевантною інформацією.

За результатами аналізу основних техніко-економічних показників діяльності ДП «Бердянський морський торговельний порт» можна зробити висновок: підприємство є фінансово стійким, збільшення рентабельності діяльності підприємства свідчить про підвищення ефективності господарської діяльності.

З метою поглиблення визначення стану транспортного підприємства здійснено аналіз основних техніко-експлуатаційних показників за 2014-2016 рр. За 2016р. було оброблено 611 транспортних судна, що на 22,7 %, менше кількості оброблених суден за 2015р. Причиною зниження обсягу вантажопереробки є зменшення каботажних перевезень з порту Бердянськ на порт Маріуполь. В результаті зміни номенклатури перевезених вантажів, а саме: збільшення металопродукції на експорт, кількість вантажу, що припадає на 1 судно, збільшилась на 6% та склала 5,7 тис. т. За 2015р. оброблено 790 транспортних судна, що на 62,6 %, більше кількості оброблених суден за 2014 рік, що пояснюється зростом обсягів вантажопереробки у порівнянні з минулим роком. При цьому, значно зросла обробка українських суден, що пов'язано зі збільшенням каботажних перевезень з порту Бердянськ на порт Маріуполь. Кількість вантажу, що припадає на 1 судно, зменшилась та складає у звітному році 5,4 тис. т., проти 6,1 тис. т. у минулому році, що є результатом зміни номенклатури перевезених вантажів (під каботажну руду подаються невеликі судна). За 2016р. кількість оброблених вагонів зменшилась на 16,6 %. Причиною цього стало зменшення обсягу заводу вантажів в порт для переробки. Середній фактичний час обробки 1 вагону порівняно з 2015р. зменшився на 6%. Це було спричинено сприятливими погодними умовами у зимовий період, а саме: відсутністю змерзання навалювальних вантажів, що призвело до збільшення інтенсивності обробки, а також зміною номенклатури вантажів в бік металопродукції. За 2015 р. кількість оброблених вагонів збільшилась на 58,9 %. Це пояснюється збільшенням обсягу заводу вантажів в порт для переробки. Середній фактичний час обробки 1 вагону зменшився на 23%. Це пояснюється зміною номенклатури вантажів, зменшенням трудомісткості вантажних робіт та сприятливими погодними умовами у зимовий період. У 2016 році коефіцієнт використання порталних кранів по робочому часу зменшився у порівнянні з 2015 роком на 7,4%. Причиною цього є те, що у звітному році відбулось зменшення фактично відпрацьованих маш/годин внаслідок зниження обсягів вантажопереробки. Середня наробка одного порталного крана зменшилась на 17,5 %, що також було спричинено зниженням обсягів вантажопереробки. Коефіцієнт використання автомобільних навантажувачів по робочому часу зменшився на 26,3% за рахунок зменшення фактично відпрацьованих маш/годин на позапортних роботах. Середня наробка одного автонавантажувача збільшилась на 191%, внаслідок збільшення у 2016 році переробки металопродукції). Коефіцієнт готовності до роботи автонавантажувачів збільшився на 8% в результаті зменшення часу на ремонтні роботи. За 2015 рік коефіцієнт використання порталних кранів по робочому

часу збільшився у порівнянні із 2014 роком на 22,7%, внаслідок того, що у звітному році відбулось збільшення фактично відпрацьованих маш/годин внаслідок збільшення обсягів вантажопереробки. Середня наробка одного порталного крана зросла в 1,5 рази. Коефіцієнт використання автомобільних навантажувачів по робочому часу збільшився на 18,8% у порівнянні з 2014 роком за рахунок збільшення обсягів вантажопереробки.

Взагалі, оборотні активи ДП «Бердянський морський торговельний порт» складаються із запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів, витрат майбутніх періодів та частки перестраховика у страхових резервах (рис. 1).

Рис.1. Структурно-динамічний аналіз дебіторської заборгованості у структурі оборотних активів ДП «БМТП» за 2014-2016 рр.

Такі статті, як запаси та частка перестраховика у страхових резервах, на склад оборотних активів протягом 2014-2016 рр. майже не вплинули, однак необхідно зазначити, що в них також відбулися зміни: з 12% до 11% та з 1% до 0,1% відповідно. Слід відзначити, що дебіторська заборгованість протягом аналізованого періоду мала нестабільний характер. Так, в 2014р. даний показник складав 24%, в 2015р. – 9% та в 2016р. – 15%, що було спричинено погіршенням платоспроможності покупців. 2014р. їх питома вага від оборотних коштів складала 63%, далі можна спостерігати її збільшення, в 2015р. питома вага зросла до 80%, а в 2016р. зменшилась на 6%. Зміни, що відбуваються за цією статтею суттєво впливають на вартість оборотних активів, інші статті мають не стільки велике значення.

Для того щоб проаналізувати, за рахунок яких саме факторів відбулася зміна (збільшення або зменшення) коефіцієнтів проміжної платоспроможності

та оборотності дебіторської заборгованості за 2014-2016рр., проведемо факторний аналіз з використанням методу ланцюгових підстановок.

Факторний аналіз – це методика комплексного і системного вивчення і вимірювання впливу факторів на величину результативного показника [5,6,7]. Розрахунок коефіцієнта проміжної платоспроможності на ДП «БМТП» за 2014-2016 рр. подано у табл. 1.

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнта проміжної платоспроможності на ДП «БМТП» за 2014-2016 рр. (авторські розрахунки)

Показник	Значення			Відхилення			
	2014р.	2015р.	2016р.	2016/2015 рр.		2015/2014 рр.	
				Абсолютне відхилення (+;-)	Темп росту, %	Абсолютне відхилення (+;-)	Темп росту, %
Поточні пасиви, тис. грн	28329	57956	56921	-1035	-2	29627	105
Грошові кошти, тис. грн	59489	193902	198152	4250	2	134413	226
Дебіторська заборгованість, тис. грн	22749	21488	39368	17880	83	-1261	-6
Коефіцієнт проміжної платоспроможності, частка	2,903	3,716	4,173	0,456	12	0,813478	28

На зміну цього показника впливають три фактори: сума грошових коштів; сума дебіторської заборгованості; поточні зобов'язання (поточні пасиви).

Таблиця 2

Факторний аналіз коефіцієнта проміжної платоспроможності ДП «БМТП» за період 2015-2016 рр. (авторські розрахунки)

№ підстановки	Дебіторська заборгованість	Грошові кошти	Поточні пасиви	Розрахунок показника	Вплив фактору
«0»	21488	193902	57956	3,71644	-
«1»	39368	193902	57956	4,02495	0,30851
«2»	39368	198152	57956	4,09828	0,073331
«3»	39368	198152	56921	4,17280	0,074519
Загальний вплив факторів					0,45636

В 2016р. в порівнянні з 2015р. відбулося також збільшення коефіцієнта проміжної платоспроможності на 12%. Це відбулося внаслідок значного зростання дебіторської заборгованості на 83% та збільшення грошових коштів на 2%, та за рахунок зменшення поточних пасивів на 2%, що дало кумулятивне зменшення коефіцієнта проміжної платоспроможності на 0,45636 в.п. За результатами факторного аналізу коефіцієнта проміжної платоспроможності можна зробити висновок, що на зростання коефіцієнта проміжної

платоспроможності на ДП «Бердянський морський торговельний порт» в 2015-2016рр. найбільше вплинуло зростання дебіторської заборгованості.

Факторний аналіз коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості подано в табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості ДП «БМТП» за 2014-2016 рр. (авторські розрахунки)

Показник	Значення			Відхилення			
				2016/2015 рр.		2015/2014 рр.	
	2014р.	2015р.	2016р.	Абсолютне відхилення (+;-)	Темп росту, %	Абсолютне відхилення (+;-)	Темп росту, %
Виручка від реалізації, тис. грн	234830	654836	533143	-121693	-19%	420006	179%
Середня дебіторська заборгованість, тис. грн	18418	22118,5	30428	8309,5	38%	3700,5	20%
Оборотність дебіторської заборгованості, частка	12,75	29,606	17,52146	-12,084	-41%	16,856	132%

Значення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості в 2016р., порівняно з 2015р. зменшилося на 56%. На зміну цього показника впливають два фактори: сума виручки від реалізації; значення середньої дебіторської заборгованості на підприємстві. Вплив цих факторів на зміну коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості розрахуємо методом ланцюгових підстановок (табл. 4).

Таблиця 4

Факторний аналіз коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості ДП «БМТП» за 2015-2016 рр. (авторські розрахунки)

№ підстановки	Виручка від реалізації	Середня дебіторська заборгованість	Розрахунок показника	Вплив фактору
«0»	654836	22118,5	29,6058	-
«1»	533143	22118,5	24,1039	-5,502
«2»	533143	30428	17,5215	-6,582
Загальний вплив факторів				-12,084

На ДП «БМТП» спостерігалось збільшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості в 2015р. в порівнянні з 2014р. на 132%. Збільшення відбулось внаслідок зменшення значення середньої дебіторської заборгованості на 3700 тис. грн та значного збільшення виручки від реалізації на 420000, що

дало кумулятивне зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 16,856 в.п.

За результатами факторного аналізу коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості можна зробити висновок, що на зростання коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості в 2015р. найбільше вплинуло зростання виручки від реалізації. В 2016р. в порівнянні з 2015р. відбулося зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 41%. Зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості відбулося внаслідок значного зростання дебіторської заборгованості на 38% та зменшення виручки від реалізації на майже 20%, що дало кумулятивне зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 12,084 в.п.

За результатами аналізу основних показників дебіторської заборгованості на ДП «БМТП» можна зробити висновок, що питома вага розрахунків з дебіторами з кожним роком збільшується. Це свідчить про нераціональність використання власних і запозичених оборотних коштів. Формування ефективного обліково-аналітичного забезпечення прийняття релевантних управлінських рішень дозволить вирішити проблемну ситуацію на досліджуваному підприємстві.

Таблиця 5

**Фрагмент робочого плану рахунків внутрішньогосподарського обліку 36
«Розрахунки з покупцями та замовниками» для ДП «БМТП»
(авторська розробка)**

Існуючі субрахунки		Запропоновані субрахунки	
Номер	Назва	Номер	Назва
361	Розрахунки з вітчизняними покупцями	361/000	Послуги з стоянки маломірних суден
		361/001	Розрахунки з вітчизняними покупцями (портфлот)
		361/002	Розрахунки з вітчизняними покупцями (сторонні організації)
		361/003	Розрахунки за харчування (дитсадок)
		361/004	Розрахунки з вітчизняними покупцями (цінні папери)
		361/005	Розрахунки з вітчизняними покупцями (за товарно-матеріальні цінності)
		361/006	Комунальні послуги
		361/007	Розрахунки із замовниками (розрахунки по оренді)
		361/008	Розрахунки з вітчизняними покупцями (Послуги із суднозаходів)
362	Розрахунки з іноземними покупцями	362/001	Розрахунки з іноземними покупцями (порт.)
		362/002	Розрахунки з іноземними покупцями (рублі)
		362/003	Розрахунки з іноземними покупцями (євро)
		362/004	Розрахунки з іноземними покупцями (дол.)
		362/005	Розрахунки з іноземними покупцями (портофлот)
		362/006	Розрахунки з іноземними покупцями (сторонні організації)

З метою збільшення інформативності синтетичного обліку необхідно розробити Робочий план бухгалтерських рахунків. Для відображення розрахунків з покупцями та замовниками використовуються лише три субрахунки: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»; 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»; 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ».

Проте рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» не містить субрахунків для детального відображення розрахунків із замовниками послуг. Стандартний план бухгалтерський рахунків не враховує специфіку діяльності транспортного підприємства, тому ми вважаємо за доцільне робочий план рахунків доповнити наступними рахунками до рахунку 36. (табл. 5).

Запропоновані субрахунки деталізують віддзеркалення інформації в обліку щодо розрахунків з покупцями і замовниками, спрощує процедуру визначення можливості виникнення сумнівної дебіторської заборгованості та перетворення її в безнадійну, а також підвищить аналітичність розрахунків з замовниками.

Висновки та пропозиції. Проблема аналізу дебіторської заборгованості в транспортній галузі, а також забезпечення на цій основі ефективного управління взаємовідносин з її контрагентами, ускладнюються недосконалістю законодавчої та нормативної бази в частині погашення заборгованості заборгованість. Проте, при всій об'єктивній складності управління дебіторською заборгованістю, на її обсяги великий вплив мають галузеві умови діяльності підприємства, аналіз яких дозволяє впливати на стан розрахунків з дебіторами.

Бібліографічні посилання:

1. Hart O. S., Moore J. H. Contracts as Reference Points // *Quarterly Journal of Economics*. – 2008. February. – pp. 1-48.
2. Holmström B.R. Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective // *Review of Economic Studies*, 66(1), Jan. 1999. – pp.169-182.
3. Гільорме Т.В. Оптимізація організації документообігу на підприємстві з метою вдосконалення обліку розрахунків з контрагентами в умовах кризи неплатежів / Т.В. Гільорме, Т.О. Гаркавець // *Економіка і фінанси*. – 2017. – № 2. – С. 19-26.
4. Гільорме Т.В. Особливості організації обліку розрахунків з контрагентами в умовах невизначеності / Т.В. Гільорме, О.О. Прохватило, Н.Л. Хроленко // *Економіка і фінанси*. – 2018. – № 5. – С. 10-16.
5. Гнатенко Є.П. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства / Є. П. Гнатенко, В. В. Волошина // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Економічні науки.– 2015. – № 1. – С. 38-42.
6. Макаренко М.В. Економіка транспорту: навч. посіб. / М.В. Макаренко. – К.: ДЕГУТ, 2014. – 364 с.
7. Терещенко М. К. Деякі аспекти удосконалення обліку, аналізу та аудиту дебіторської заборгованості підприємства / М. К. Терещенко // *Економічний вісник Національного гірничого університету*. – 2014. – № 1. – С. 107–113.

List of references:

1. Hart O. S., Moore J. H. Contracts as Reference Points // Quarterly Journal of Economics. – 2008. February. – pp. 1-48.
2. Holmström B.R. Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective // Review of Economic Studies, 66(1), Jan. 1999. – pp.169-182.
3. Hilorme T.V. Opty`mizaciya organizaciyi dokumentoobigu na pidpnyemstvi z metoyu vdoskonalennya obliku rozrahunkiv z kontragentamy v umovax kryzy neplatezhiv / T.V. Hilorme, T.O. Garkavec / Ekonomika i finansy. – 2017. – 2. – S. 19-26.
4. Hilorme T.V. Osoblivosti organizatsiyi obliku rozrahunkiv z kontragentami v umovah nevznachenosti / T.V. Hilorme, Prohvatilo O.O., Hrolenko N.L. // Ekonomika i finansy. – 2018. – 5. – S. 10-16.
5. Gnatenko E.P. Analiz spivvidnoshennya debitorskoyi ta kreditorskoyi zaborgovanosti pidpnyemstva / E. P. Gnatenko, V. V. Voloshina // Naukoviy visnik Mikolayivskogo derzhavnogo universitetu imeni V. O. Suhomlinskogo. Seriya : ekonomichni nauki.– 2015. – 1. – S. 38-42.
6. Makarenko M.V. Ekonomika transportu: navch. posib. / M.V. Makarenko. – K.: DETUT, 2014. – 364 s.
7. Tereschenko M. K. Deyaki aspekty udoskonalennya obliku, analizu ta auditu debitorskoyi zaborgovanosti pidpnyemstva / M. K. Tereschenko // Ekonomichnyi Visnik Natsionalnogo gornichogo universitetu. – 2014. – 1. – S. 107–113.

УДК 005.336.4:330.142.2
JEL Classification: M12

Dovbnya S.B.,
doctor of economics, professor
Chabanets T.N.
applicant
National metallurgical academy of Ukraine

Довбня С.Б.,
доктор економічних наук, професор
Чабанець Т.М.
здобувач
Національна металургійна академія України

Довбня С.Б.,
доктор экономических наук, профессор
Чабанец Т.Н.
соискатель
Национальная металлургическая академия Украины

METHODICAL ASPECTS OF EVALUATION OF INVESTING EFFICIENCY IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ В РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

***Abstract.** The structure of the complex system of estimation of investment efficiency in the development of human capital is substantiated, which includes three directions: the size of investment in human capital and its dynamics; quantitative characteristics of the results of the process of raising competency and the development of workers; the efficiency and effectiveness of investing in human capital. For each direction a system of indicators has been developed that provide correct diagnostics. The criteria, which allow to state the degree of efficiency of investment processes, are determined.*

***Key words:** human resources management, investment, human capital, personnel competence, efficiency and effectiveness of investment., labor productivity, profit, growth rate, efficiency criteria*

***Анотація.** Обґрунтовано структуру комплексної системи оцінки ефективності інвестицій в розвиток людського капіталу, яка включає три напрямки: розміри інвестування в людський капітал та їх динаміка; характеристики результатів процесу підвищення компетентності робітників; ефективність та результативність інвестування в людський капітал. По кожному напрямку розроблено систему показників, що забезпечують коректну діагностику. Визначено критерії, які дозволяють констатувати ступінь ефективності інвестиційних процесів,*

Ключові слова: управління персоналом, інвестиції, людський капітал, компетентність персоналу, ефективність та результативність інвестування, продуктивність праці, прибуток, темпи зростання, критерії ефективності

Анотація. Обоснована структура комплексной системы оценки эффективности инвестиций в развитие человеческого капитала, которая включает три направления: размеры инвестирования в человеческий капитал и их динамика; характеристики результатов процесса повышения компетентности работников; эффективность и результативность инвестирования в человеческий капитал. По каждому направлению разработана система показателей, обеспечивающих корректную диагностику. Определены критерии, позволяющие констатировать степень эффективности инвестиционных процессов.

Ключевые слова: управление персоналом, инвестиции, человеческий капитал, компетентность персонала, эффективность и результативность инвестирования, производительность труда, прибыль темпы роста, критерии эффективности

Постановка проблеми. В сучасних високо динамічних умовах, які характеризуються підсиленням конкуренції, зростанням вимог споживачів, розширенням та ускладненням відносин між суб'єктами господарювання питання управління людським капіталом набуває особливого сенсу, актуальності та значущості. Можна без перебільшення стверджувати, що рівень компетентності та вмотивованості співробітників та дієвість управління трудовим колективом є визначальними факторами успішності підприємства в мінливому ринковому середовищі. Це обумовлює необхідність використання сучасних підходів, що базуються на економіці знань та інвестиціях в розвиток людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на підвищену цікавість до проблем управління персоналом, яка спостерігається протягом останніх років [1,2], включаючи роль інвестицій в людський капітал [3-6] питання оцінки ефективності такого інвестування все ще залишаються недостатньо опрацьованими. У зв'язку з цим актуальним науковим завданням, яке має велику практичну значущість, є розробка методів оцінки ефективності інвестицій в розвиток людського капіталу.

Ціль статті. Ціллю статті є обґрунтування методичних аспектів та формування системи показників оцінки ефективності інвестування в розвиток людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння необхідності постійного розвитку людського капіталу підприємства, підвищення ефективності використання його потенціалу, а також інвестування з метою формування сучасних компетенцій, обумовило велику кількість як закордонних, так і вітчизняних досліджень, присвячених цій проблемі [3-6]. В той же час питання оцінки ефективності такого інвестування все ще є недостатньо дослідженими. Неоднозначність безпосередніх результатів інвестування та важливість розуміння пріоритетних їх напрямків та доцільних розмірів обумовили розробку методичного підходу щодо оцінки ефективності інвестування в розвиток людського капіталу.

Запропонований методичний підхід має комплексний характер і передбачає три основні напрямки оцінювання: 1) розміри інвестування в людський капітал та їх динаміка; 2) характеристики результатів процесу підвищення компетентності робітників; 3) ефективність інвестицій в людський капітал.

В рамках першого напрямку, в першу чергу, пропонується розглядати грошові характеристики, такі як: розмір витрат (інвестиції) на навчання робітників, частка витрат на навчання робітників у загальних витратах підприємства, розмір витрат на навчання, що приходить на одного робітника на протязі планового періоду, а також темпи зростання цих показників. Доцільно підкреслити, що саме «темпові характеристики» визначають ефективність процесу інвестування: якщо такі показники перевищують одиницю, процеси інвестування можна характеризувати як такі, що мають розширення.

Наступним важливим аспектом є оцінка процесів підвищення компетенції співробітників та їх розвитку, яка передбачається в рамках другого напрямку. До складу пріоритетних показників цього блоку відносяться: кількість часів навчань на одного робітника на протязі планового періоду; кількість (частка) працівників, що підвищили кваліфікацію на протязі планового періоду, кількість постійно діючих на підприємстві шкіл (курсів, семінарів). Як і на попередньому етапі, обов'язковим є розрахунок темпів зростання показників, що характеризують інтенсивність процесів підвищення компетентності та розвитку робітників.

Якщо представлені вище напрямки визначають передумови розвитку персоналу, то третій напрямок, який є головним, дозволяє оцінити ефективність інвестицій в розвиток людського капіталу. Такі інвестиції, безумовно, повинні обумовлювати підвищення результатів роботи підприємства, а також зростання задоволеності персоналу роботою на ньому. Оцінку результативності діяльності підприємства запропоновано здійснювати за допомогою наступних показників: рівень продуктивності праці; темпи зростання продуктивності праці; рівень прибутку на одного працівника; темпи зростання прибутку на одного працівника; співвідношення темпів зростання продуктивності праці і інвестицій на одного працівника; співвідношення темпів зростання доданої вартості і інвестицій на одного працівника; співвідношення темпів зростання прибутку і інвестицій на одного працівника.

Традиційно ефективність використання людського капіталу оцінюється рівнем продуктивності праці (ПП); та рівнем прибутку на одного працівника (ПР).

$$ПП = \frac{В}{ФП} \quad (1)$$

де ПП – продуктивність праці, грн./чел.;

В - виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг в звітному періоді, грн.;

ФП - фактична середньоспискова чисельність персоналу в звітному періоді, чол.

Показник рівень прибутку, що приходиться на одного робітника може розраховуватись як по фінансовому результату до оподаткування, так і по чистому прибутку:

$$ПР = \frac{ПН}{ФП}, \quad (2)$$

де ПР – рівень прибутку, що приходиться на одного працівника (до оподаткування, чистого, ін.), грн.;

ПН- показник прибутку, що використовується в розрахунках (до оподаткування, чистого, ін.), грн.;

ФП – фактична середньоспискова чисельність персоналу у звітному періоді.

Доцільно відзначити, що при використанні в формулі (2) фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування, в цьому показнику не потрібно враховувати надзвичайні доходи (витрати), оскільки вони обумовлені неординарними зовнішніми факторами, а не результатами роботи підприємства та ефективністю управління ним.

В тому випадку, коли інвестування персоналу є ефективним, можливо очікувати зростання цих показників. В зв'язку з цим для оцінки ефективності інвестування в людський капітал доцільно розраховувати темпи зростання продуктивності праці (ТП) та темпи зростання прибутку на одного працівника (ТПР), що наведені нижче. Саме ці показники, на наш погляд, дозволяють виміряти динаміку результатів, що приходяться на одного робітника.

$$ТП = \frac{ПТо}{ПТб}, \quad (3)$$

де ТП – темп зростання продуктивності праці у звітному періоді в порівнянні з базовим;

ПТо, ПТб – відповідно, рівень продуктивності праці у звітному та базовому періоді;

$$ТПР = \frac{ПРо}{ПРб}, \quad (4)$$

де ТПР – темп зростання прибутку на одного працівника у звітному періоді в порівнянні з базовим;

ПРо, ПРб – відповідно, рівень прибутку на одного працівника у звітному та базовому періоді.

Зростання приведених вище показників (1-4) може бути пов'язано не тільки з розвитком людського капіталу, а й з дією зовнішніх факторів, наприклад, зміною ринкової кон'юнктури. Для виокремлення саме ефективності інвестування в розвиток людського капіталу запропоновані наступні показники: «співвідношення темпів зростання продуктивності праці та інвестицій на одного працівника», «співвідношення темпів зростання прибутку та інвестицій на одного працівника», «співвідношення темпів зростання доданої вартості та інвестицій на одного працівника».

Показник «співвідношення темпів зростання продуктивності праці та інвестицій на одного працівника» характеризує взаємозв'язок між результатами праці та інвестуванням розвитку людського капіталу:

$$\text{СТП} = \frac{\text{ТП}}{\text{ТЗ}}, \quad (5)$$

де СТП – співвідношення темпів зростання продуктивності праці та інвестицій на одного робітника,

ТП – темпи зростання продуктивності праці у звітному періоді в порівнянні з базовим;

ТЗ – темпи зростання інвестицій в розвиток персоналу у звітному періоді в порівнянні з базовим.

При ефективному інвестуванні повинно мати місце зростання обох показників, але темпи зростання продуктивності праці повинні бути більш високими.

Враховуючи те, що зростання виручки від реалізації продукції, яка входить до показника «продуктивність праці», може супроводжуватись суттєвим підвищенням витрат і, відповідно, зниженням прибутку, з нашої точки зору є доцільним введення в систему такого показника, як «Співвідношення темпів зростання прибутку та інвестицій на одного працівника». При розрахунку цього показника рекомендується використовувати прибуток до оподаткування, а не чистий прибуток, оскільки рівень останнього буде визначатись не тільки результатами діяльності підприємства та його персоналу, а й діючою системою оподаткування, яка є не завжди стабільною.

Показник «Співвідношення темпів зростання прибутку на одного працівника та інвестицій на одного працівника» розраховується за формулою:

$$\text{СТПР} = \frac{\text{ТПР}}{\text{ТЗ}} \quad (6)$$

де СТПР – співвідношення темпів зростання прибутку на одного працівника та заробітної плати одного працівника;

ТПР – темп зростання прибутку на одного працівника у звітному періоді в порівнянні з базовим;

ТЗ – темп зростання заробітної плати одного працівника у звітному періоді в порівнянні з базовим.

Аналогічним чином буде визначатись показник «Співвідношення темпів зростання доданої вартості та темпів зростання інвестицій на одного працівника» у звітному періоді в порівнянні з базовим.

Інвестиції в розвиток людського капіталу будуть ефективними, якщо показники (5) та (6) будуть перевищувати одиницю та показник (6) буде більше чим показник (5). Таким чином ефективність інвестицій характеризується виконанням наступної нерівності:

$$\text{СТПР} > \text{СТП} > 1 \quad (7)$$

Таким чином, інвестиції в людський капітал є ефективними, якщо темпи росту продуктивності праці та прибутку на одного співробітника перевищують

темпи росту інвестицій. При цьому більш прийнятною є ситуація, коли співвідношення темпів росту прибутку на одного співробітника і відповідних інвестицій зростає скоріше, чим співвідношення продуктивності праці з тими ж інвестиціями.

Висновки та пропозиції. Запропонована система оцінки ефективності інвестицій в розвиток людського капіталу передбачає розгляд таких діагностичних напрямків: розміри інвестування в людський капітал та їх динаміка; кількісні характеристики результатів процесу підвищення компетентності та розвитку робітників; ефективність інвестицій в людський капітал. Розгляд різних напрямків забезпечує комплексність оцінки та дозволяє визначити взаємозв'язок результативності роботи співробітників та розмірів інвестування та визначити економічну доцільність інвестиційних процесів.

Бібліографічні посилання:

1. Артюх-Пасюта О.В. Діагностика системи управління персоналом / О.В. Артюх-Пасюта // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. – 2013. - № 2. – С. 158-162.
2. Ландсман В.А. Теоретичні аспекти розвитку системи управління персоналом сучасного підприємства / В.А. Ландсман // Державне будівництво. – 2012. - № 2.
3. Гізело О.І. Інвестиції в людський капітал як умова соціального розвитку України / О.І. Гізело // Ринок праці та зайнятість. - 2015. - №1. – С. 11-14.
4. Никифорова В.Г. Інвестування в людський капітал: механізми та інструментарій / В.Г. Никифорова // Бізнес Інформ. – 2013. - №4. – С. 274-277
5. Кубатко О.В. Інвестування в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства / О.В. Кубатко, Ж.С.Пронікова // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. - №3. – С. 92-99
6. Подра О. Інвестиції в людський капітал як чинник підвищення якості життя / О.Подра // Економічний аналіз. – 2012. - Т. 10 (2). – С. 59-62

List of references:

1. Artiuh-Pasiuta O.V. Diagnostyka systemy upravlinnia personalom / O.V. Artiuh-Pasiuta // Naukovyy visnyk Poltavskogo universytetu ekonomiky i torgivli. Ser.: Ekonomichni nauky. – 2013. - № 2. – S. 158-162.
2. Landsman V.A. Teoretychni aspekty rozvytku systemy upravlinnia personalom suchasnogo pidpriemstva / V.A. Landsman // Derzhavne budivnytstvo. – 2012. - № 2.
3. Hizelo O.I. Investytsii v liudskyi kapital yak umova sotsialnoho rozvytku Ukrainy / O.I. Hizelo // Rynok pratsi ta zainiatist. - 2015. - №1. – S. 11-14.
4. Nykyforenko V.H. Investuvannia v liudskyi kapital :mekhanizmy ta instrumentarii / V.H. Nykyforenko // Biznes Inform. – 2013. - №4. – S. 274-277
5. Kubatko O.V. Investuvannia v liudskyi kapital yak faktor zrostannia konkurentospromozhnosti pidpriemstva / O.V. Kubatko, Zh.S.Pronikova // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. - №3. – S. 92-99
6. Podra O. Investytsii v liudskyi kapital yak chynnyk pidvyshchennia yakosti zhyttia / O.Podra // Ekonomichnyi analiz. – 2012. - T. 10 (2). – S. 59-62

УДК 657.471.12:331.214.72

JEL Classification: M21, M41

Svetlana Drobyazko

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Professor of the Russian Academy of Natural Sciences, Professor Chair of Accounting and General Economic Disciplines,
Open University of Human Development "Ukraine", Kiiv, Ukraine

Дробязко С.І.

к.е.н., доцент, професор РАЕ, професор кафедри обліку та загальноекономічних дисциплін

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

Дробязко С.И.

к.э.н., доцент, профессор РАЕ, профессор кафедры учета и общеэкономических дисциплин

Открытый международный университет развития человека «Украина», г. Киев

FEATURES OF TOURISM SERVICES ACCOUNTING STRUCTURING IN THE INFORMATION-ORIENTED SOCIETY

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ
ОБЩЕСТВА**

***Abstract.** The proposals concerning the opening of analytical accounts according to types of providing the tourism services in the working schedule of accounting records in a business environment have been considered. The factors influencing the enterprises accounting policy of the tourism industry with the use of Internet technologies have been investigated. It has been proposed to carry out accounting of the determination of the cost of tourism services on the basis of the life cycle. The peculiarities of electronic funds types in modern management conditions have been analyzed. The proposals concerning conducting analytical accounting of electronic funds in a business environment in the following directions have been considered: the chosen payment system, the conventional currency of the electronic wallet. Features of opening accounts in the bookkeeping records (accounting records, subaccounts and analytical accounts) for accounting of emission and use of electronic funds have been considered.*

***Keywords:** tourism services, electronic funds accounting, tourism product net cost*

***Анотація.** Розглянуто пропозиції щодо відкриття аналітичних рахунків за видами надання туристичних послуг у Робочому плану бухгалтерських рахунків на підприємствах. Досліджено чинники впливу на облікову політику підприємств туристичної індустрії при використанні Інтернет-технологій. Запропоновано здійснювати облік визначення*

собівартості туристичних послуг на основі життєвого циклу. Проаналізовано особливості видів електронних грошей у сучасних умовах господарювання. Розглянуто пропозиції щодо ведення аналітичного обліку електронних грошей на підприємстві за відповідними напрямками: обраною платіжною системою, умовною валютою електронного гаманця. Розглянуто особливості відкриття рахунків у бухгалтерському обліку (бухгалтерських рахунків, субрахунків і аналітичних рахунків) для обліку емісії та використання електронних грошей.

Ключові слова: туристичні послуги, облік електронних грошей, собівартість туристичного продукту

Аннотація. Рассмотрены предложения по открытию аналитических счетов по видам туристических услуг в Рабочем плане бухгалтерских счетов на предприятиях туристической индустрии. Исследованы факторы влияния на учетную политику предприятий туристической индустрии использования Интернет-технологий. Предложено осуществлять учет себестоимости туристических услуг на основе жизненного цикла продукта. Проанализированы особенности видов электронных денег в современных условиях хозяйствования. Внесены предложения по ведению аналитического учета электронных денег на предприятиях по соответствующим направлениям: выбранной платежной системе, условным валютам электронного кошелька. Рассмотрены особенности открытия счетов в бухгалтерском учете (синтетических счетов, субсчетов и аналитических счетов) для учета эмиссии и использования электронных денег.

Ключевые слова: туристические услуги, учет электронных денег, себестоимость туристического продукта.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світовий туризм характеризується високими темпами розвитку, зростанням його ролі в економіках окремих країн і регіонів. За прогнозом Всесвітньої туристичної організації, до 2020 року Україна може ввійти в першу двадцятку країн з найбільш популярними напрямками туризму. В цілому туристична галузь розвивається, здійснює позитивний соціально-економічний вплив на українське суспільство та підтверджує парадигму домінування сфери послуг у ХХІ столітті. Саме формування ефективного обліково-аналітичного забезпечення є підґрунтям прийняття релевантних управлінських рішень щодо стратегічного розвитку туристичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю організації бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах присвячено багато наукових праць. Богданова Ж.А. [1], Шляхтич Т.В. [2] займалися дослідженням процесу формування собівартості туристичного продукту. Височан О.С. [3] розробила методику обліку реалізації туристичних послуг, що придбані за умов елотменту та комітменту. Рошко Н.Б. [4] займався питанням обліку та контролю діяльності суб'єктів господарювання зеленого туризму України. Гончаренко О.М. [5] розглядала удосконалення методики обліку витрат і формування собівартості туристичного продукту. Але залишаються недостатньо розкриті питання щодо удосконалення методики обліку витрат та доходів на туристичних підприємствах, розробка Робочого плану рахунків відповідно до специфіки діяльності досліджуваних підприємств.

Метою роботи є дослідження особливості організації бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропозиції щодо вдосконалення обліку відповідного об'єкту у Положенні (Наказі) про облікову політику повинен мати такі етапи [6]: відокремлення класифікаційної ознаки; удосконалення аналітичного обліку; формування кореспонденції за запропонованими рахунками; розробка внутрішнього документу; зміни у звітності.

Пропозицій щодо відкриття аналітичних рахунків у Робочому плану бухгалтерських рахунків на туристичних підприємствах існує безліч. Зокрема, Богдавнова Ж.А. [7] пропонує відкривати залежно від специфіки діяльності туристичного оператора – наявності власної матеріальної бази, надання інших послуг, окрім реалізації туристичного продукту, такі аналітичні рахунки: 231 «Створення туристичного продукту»; 232 «Надання екскурсійних послуг»; 233 «Надання інших послуг» (оформлення закордонного паспорта і віз, замовлення авіаквитків, бронювання готелів, транспортне обслуговування тощо). Це напрями формування собівартості послуг туристичного підприємства не суперечать чинному законодавству України. Але розповсюдження інформаційних технологій у всі сфери життя людини, зокрема у третинну галузь – сфери послуг, потребує більш детального аналітичного обліку послуг. Так, Сметанко О.В. [8] рекомендував такі аналітичні рахунки, як: 231 «Формування туристського ваучеру»; 232 «Екскурсійна діяльність»; 233 «Формування рекламно-інформаційної продукції»; 234 «Формування туру»; 235 «Формування додаткових туристських послуг».

Особливого значення набуває стадія життєвого циклу туристичного продукту, вчасно вжити заходів для продовження життєвого циклу чи розробки нової пропозиції дозволяє забезпечити підприємству фінансову стійкість. Це можливо досягти при формуванні аналітичного звіту, наприклад у готелях, на основі розрахунку коефіцієнту завантаження номерного фонду. Стадії життєвого туристичного продукту відповідають мають назви: «Зародження», «Розвиток», «Сталість», «Занепад». На наш погляд, для субрахунків 4-7 порядку необхідно враховувати стадії життєвого циклу туристичного продукту. На діяльність туристичних підприємств впливає запровадження Інтернет-торгівлі, використання електронних грошей, інші прояви електронної комерції.

Якщо говорити про види, то сьогодні виділяють електронні гроші на основі карток (card-based e-money) і на програмній основі (software-based electronic money). Ці два види є рівноцінними і конкуруючими між собою за першість на ринку розрахунків електронними грошима.

Перший, найбільш поширений сьогодні вид електронних грошей, представлений смарт-картками (smart-cards) або картками зі збереженою вартістю (stored-value cards, SVC), в які вбудований чіп, що містить грошовий еквівалент як результат попередньої оплати. Це те саме, що й наперед оплачені картки (prepaid cards) або карткові електронні гаманці (e-purses) [9]. Електронні гроші на основі карток запроваджені та з відносним успіхом використовуються в Австралії, Австрії, Бельгії, Болівії, Бразилії, Гані, Греції, Данії, Індії, Італії, Китаї, Кореї, Литві, Люксембурзі, Малайзії, Мексиці, Німеччині, Чехії, Фінляндії, Франції, Японії та в інших країнах. Електронні

гроші на основі карток застосовуються в основному транспортними та телефонними компаніями, підприємствами харчування, а також приймаються торговельними автоматами та лічильниками на автостоянках.

Для другого виду електронних грошей використовують електронні мережі (у більшості випадків мережі Інтернет). Схеми обігу електронних грошей на програмній основі можуть бути значно складнішими, ніж електронних грошей на основі карток. Використання мережі Інтернет як середовища обігу дозволяє таким електронним грошам миттєво перетинати кордони держав, легко обмінюватися на електронні гроші інших емітентів і на електронні гроші, номіновані в інших валютах [9, с.20]. Системи розрахунків електронними грошима на програмній основі функціонують у Греції, Італії, Іспанії, Колумбії, Кореї, Норвегії, Росії, США, Тайвані та в інших країнах.

Радченко М.А передбачає можливість ведення на підприємстві аналітичного обліку за такими напрямками: за обраною платіжною системою (наприклад, WebMoney Transfer – система миттєвих Інтернет-розрахунків), за умовною валютою електронного гаманця (наприклад, відповідно до системи WebMoney Transfer: U-кошелёк – WMU (гривня), R-кошелёк – WMR (російський рубль), Z-кошелёк – WMZ (долар США), E-кошелёк – WME (євро), B-кошелёк – WMB (білоруський рубль), G-кошелёк – WMG (золото) [10].

В. В. Євдокимов та О. О. Нестеренко для обліку емісії та використання електронних грошей передбачено відображати електронні гроші як право відступу із застосуванням таких бухгалтерських рахунків, субрахунків і аналітичних рахунків: 949 – для відображення собівартості уступки вимоги; 18 – для відображення частки коштів депозитного рахунку, що належить підприємству та допоміжного рахунку; 025 – для відображення частки коштів депозитного рахунку, що належить третім особам; 361 – для відображення відступлення прав вимоги фізичним особам; 363 – для відображення відступлення прав вимоги юридичним особам; 364 – для відображення розрахунків із покупцями по інших операціях; 3711 – для відображення авансів, наданих іншим підприємствам; 3771 – для відображення розрахунків за операціями відступлення прав вимоги (викуп прав вимоги за номінальною вартістю); 6851 – для відображення помилкових операцій; 6852 – для відображення операцій, наданих іншими підприємствами [11].

Висновки. Недостатнє методичне забезпечення бухгалтерського обліку в умовах використання електронних грошей у діяльності туристичних підприємств не дозволяє забезпечити інформаційні потреби користувачів, що обумовлює доцільність його удосконалення. Перспективами подальших досліджень є розробка у системі управлінського обліку внутрішньої звітності щодо сегментів діяльності туристичного підприємства, побудови оперограми руху цієї звітності тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Богданова Ж.А. Бухгалтерський облік і контроль туристичної діяльності: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Ж.А. Богданова; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2011. – 20 с.

2. Шляхтич Т.В. Особливості організації обліку туристичної діяльності [Електронний ресурс] / Т.В. Шляхтич // Управління розвитком. – 2014. – №9. – С. 31-33. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Uproz_2014_9_14.pdf.
3. Височан О.С. Концептуалізація розвитку бухгалтерського обліку у суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність: монографія / О.С. Височан. – Львів: Видавництво Тараса Сороки, 2015. – 312 с.
4. Рошко Н.Б. Особливості обліку туристичних послуг, обумовлені специфікою туристичної діяльності [Електронний ресурс] / Н.Б. Рошко // Збірник наукових праць «Економічні науки». – 2010. – Вип. 6. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/20_OsOT.pdf.
5. Гончаренко О.М. Облік витрат та аналіз собівартості туристичного продукту: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / О.М. Гончаренко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2012. – 24 с.
6. Гільорме Т.В. Удосконалення організації обліку кредиторської заборгованості підприємств в умовах невизначеності / Т.В. Гільорме, Ю.К. Шачаніна // Економіка і фінанси. – 2018. – № 1. – С. 18-24.
7. Богданова Ж.А. Облікове відображення формування собівартості туристичного продукту / Ж.А. Богданова // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – № 1 (55). – С. 27-30.
8. Сметанко О.В. Методика та організація обліку і аудиту витрат у туристській галузі (на прикладі туристських підприємств Автономної Республіки Крим): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / О.В. Сметанко; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
9. Директива 2009/110/ЄС Європейського Союзу від 16 вересня 2009 р. щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС [Електронний ресурс] http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=179(=uk
10. Радченко М.А. Особливості відображення електронних грошей в обліку / М.А. Радченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/45/2/45_2_121-.pdf – Назва з екрану.
11. Євдокимов В. В., Нестеренко О. О. Особливості відображення розрахунків електронними грошима в обліку емітента / В. В. Євдокимов, О.О. Нестеренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/33-1-PB.pdf>

References:

1. Bogdanova Zh.A. Buhgalterskiy oblik i kontrol turistichnoyi diyalnosti: avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.00.09 / Zh.A. Bogdanova; Zhitomir. derzh. tehnol. un-t. – Zhitomir, 2011. – 20 s.
2. Shlyahtich T.V. Osoblivosti organizatsiyi obliku turistichnoyi diyalnosti [Elektronniy resurs] / T.V. Shlyahtich // Upravlinnya rozvitkom. – 2014. – 9. – S. 31-33. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Uproz_2014_9_14.pdf.
3. Visochan O.S. Kontseptualizatsiya rozvitku buhgalterskogo obliku u sub'ektiv, scho zdiysnyuyut turistichnu diyalnist: monografiya / O.S. Visochan. – LvIv: Vidavnistvo Tarasa Soroki, 2015. – 312 s.
4. Roshko N.B. Osoblivosti obliku turistichnih poslug, obumovleni spetsifikoyu turistichnoyi diyalnosti [Elektronniy resurs] / N.B. Roshko // Zbirnik naukovih prats «Ekonomichni nauki». – 2010. – Vip. 6. – Rezhim dostupu do resursu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/20_OsOT.pdf.
5. Goncharenko O.M. Oblik vitrat ta analiz sobivartosti turistichnogo produktu: avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.00.09 / O.M. Goncharenko; Kiyiv. nats. torг.-ekon. un-t. – K., 2012. – 24 s.

6. Gilorme T.V. Udoskonalennya organizatsiyi obliku kreditorskoyi zaborgovanosti pidpriemstv v umovah nevznachenosti / T.V. Gilorme, Yu.K. Shachanina // Ekonomika i finansi. – 2018. –1. – S. 18-24.
7. Bogdanova Zh.A. oblikove vidobrazhennya formuvannya sobivartosti turistichnogo produktu / Zh.A. Bogdanova // Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo tehnologichnogo unIversitetu / Seriya: Ekonomichni nauki. – Zhitomir: ZhDTU, 2011. –1 (55). – S. 27-30.
8. Smetanko O.V. Metodika ta organizatsiya obliku i auditu vitrat u turistskiy galuzi (na prikladi turistskih pidpriemstv Avtonomnoyi Respubliki Krim): avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04 / O.V. Smetanko; Kiyiv. nats. ekon. un-t. – K., 2004. – 19 s.
9. Direktiva 2009/110/ES Evropeyskogo Soyuzu vid 16 veresnya 2009 r. schodo zapochatkuvannya ta zdiysnennya diyalnosti ustanovami-emitentami elektronnih groshey ta prudentsiyiny naglyad za nimi, scho vnosit zmini do Direktivi 2005/60/ES ta 2006/48/ES, ta skasovue Direktivu 2000/46/ES [Elektronniy resurs] http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=179

УДК 33:331.2

JEL Classification: O11

Latysheva O. V.,

PhD, senior teacher of Department of economy of enterprises,

Kasianuk S. V.,

PhD, Associate Professor of Department of economy of enterprises,

Milyavskiy M. Yu.

PhD(Econ), Associate Professor of the production Economics Department,
Donbass State Power Engineering Academy, Kramatorsk

Латишева О. В.,

к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства,

Касьянюк С.В.,

к.т.н., доцент кафедри економіки підприємства,

Мілявський М.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства,

Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ

Латышева Е. В.,

к.э.н., старший преподаватель кафедры экономики предприятия,

Касьянюк С.В.,

к.т.н., доцент кафедры экономики предприятия,

Милявский М.Ю.

к.э.н., доцент кафедры экономики предприятия,

Донбасская государственная машиностроительная академия, г.Краматорск

RESEARCH OF THE STATE OF ENVIRONMENTAL SAFETY AND THE LEVEL OF ENVIRONMENTAL STABILITY OF THE REGIONS OF UKRAINE

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАЛОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТОЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И УРОВНЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

***Abstract.** The state of ecological safety and sustainability of the regions of Ukraine in the conditions of new challenges and possibilities of sustainable development in connection with rapid changes in science, technology, management systems, etc. was determined in the work. The analysis of modern professional researches, analytical reports and statistical data conducted by us allows us to state that recently some changes have occurred in the NPS in the regional dimension. It is established that in the context of existing environmental challenges, the main tasks for the transition of regions of Ukraine to sustainable development are the following: improvement of the legislative framework; development of social infrastructure; providing economically efficient and socially oriented production; carrying out reforms in labor relations; creation of a system for monitoring*

the sustainable development of scientific research; support for innovations and high-tech sectors of the economy; functioning of the economy in the conditions of ecologization, creation of the raw material base, ensuring environmental protection; creation of an effective mechanism for the exchange of experience between enterprises in the region; improvement of the management system at the regional level for implementation of decisions on sustainable development; increase of investment attractiveness; creation of equal conditions for entrepreneurial activity; coordination of business activities and state enterprises in relation to environmental norms; reduction of resource intensity of production, use of environmental technologies; establishment of boundaries of use of resource potential of the region.

Keywords: *ecological safety, sustainable development of regions, ecological and technogenic problems, the state of the environment, environmental challenges*

Анотація. *В роботі було визначено стан екологічної безпеки та сталості регіонів України в умовах нових викликів та можливостей сталого розвитку в зв'язку з стрімкими змінами у науці, техніці, системах управління та ін. Проведений аналіз сучасних фахових досліджень, аналітичних звітів та статистичних даних дозволяє констатувати, що останнім часом відбулися певні зміни у НПС у регіональному вимірі. Встановлено, що в умовах існуючих екологічних викликів основними завданнями для переходу регіонів України до сталого розвитку вважається наступне: удосконалення законодавчої бази; розвиток соціальної інфраструктури; забезпечення економічно ефективного і соціально орієнтованого виробництва; проведення реформ в трудових відносинах; створення системи моніторингу сталого розвитку проведення наукових досліджень; підтримка інновацій та високотехнологічних секторів економіки; функціонування економіки в умовах екологізації, створення сировинної бази, забезпечення охорони довкілля; створення ефективного механізму обміну досвідом між підприємствами в регіоні; вдосконалення системи управління на регіональному рівні для реалізації рішень щодо сталого розвитку; підвищення інвестиційної привабливості; створення рівних умов для підприємницької діяльності; координація діяльності бізнесу і державних підприємств відносно екологічних норм; зниження ресурсоемності виробництва, використання екологічних технологій; встановлення меж використання ресурсного потенціалу регіону.*

Ключові слова: *екологічна безпека, сталий розвиток регіонів, еколого-техногенні проблеми, стан навколишнього середовища, екологічні виклики*

Аннотация. *В работе было определено состояние экологической безопасности и устойчивости регионов Украины в условиях новых вызовов и возможностей устойчивого развития в связи с отвесными изменениями в науке, технике, системах управления и др. Проведенный анализ современных профессиональных исследований, аналитических отчетов и статистических данных позволяет констатировать, что в последнее время произошли определенные изменения в НПС в региональном измерении. Установлено, что в условиях существующих экологических вызовов основными задачами для перехода регионов Украины к устойчивому развитию считается следующее: совершенствование законодательной базы; развитие социальной инфраструктуры; обеспечение экономически эффективного и социально ориентированного производства; проведения реформ в трудовых отношениях; создание системы мониторинга устойчивого развития проведения научных исследований; поддержка инноваций и высокотехнологичных секторов экономики; функционирования экономики в условиях экологизации, создание сырьевой базы, обеспечения охраны окружающей среды; создание эффективного механизма обмена опытом между предприятиями в регионе; совершенствования системы управления на региональном уровне для реализации решений по устойчивому развитию; повышение инвестиционной привлекательности; создание равных условий для предпринимательской деятельности; координация деятельности бизнеса и государственных предприятий относительно*

экологических норм; снижение ресурсоемкости производства, использования экологических технологий; установление границ использования ресурсного потенциала региона.

Ключевые слова: *экологическая безопасность, устойчивое развитие регионов, эколого-техногенные проблемы, состояние окружающей среды, экологические вызовы*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується усвідомленням необхідності вирішення глобальних, регіональних, локальних екологічних проблем. Через це будь-яка країна світу, що прагне зберегти конкурентні ринкові позиції і отримати сприятливіші умови для міжнародної співпраці, повинна орієнтуватися на нові екологічні стандарти та нормативи екологічної безпеки.

Варто враховувати, що у грудні 2016 року Рада Європейського Союзу схвалила зниження лімітів за основними джерелами забруднення повітря. Нові положення знижують шкідливі викиди для металургійної промисловості, транспорту, електростанцій і сільського господарства. Нові правила зобов'язують країни до скорочення викидів двоокису сірки, оксидів азоту, неметанових летких органічних сполук, аміаку і дрібних часток [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні все більш актуальним питанням стає проблема забезпечення умов сталого розвитку країни та екологічної безпеки її регіонів, яким і присвячено роботи багатьох відомих вчених-економістів, а саме: Г.О. Білявського, О.Т. Гирич, П.М. Григорука [2], Ю.М. Саталкіна, В.Я. Шевчука, Я.Ю. Шевцова, Г.А. Саприкіна, Д.І. Ізмайлова [3], Г.Г. Шматкова [4], І.А. Ніколаєвої [4], А.Ф. Оксамитного [4], зарубіжних науковців, таких, як L. Anderson, D. Bowles, T. Glover та ін. У доповідях про стан охорони навколишнього середовища, в аналітичних дослідженнях вітчизняних фахівців та закордонних вчених [1-9] предметом широкого обговорення і усестороннього вивчення стали зростаючий антропогенний вплив на навколишнє середовище, його забруднення різними відходами виробництва, поряд з надмірним використанням природних ресурсів [3].

Виділення раніше не вирішеної частини проблеми. Віддаючи належне внеску науковців у розкритті цих проблем, необхідно відзначити, що зараз особливий науковий інтерес становить специфіка нових екологічних викликів та можливостей сталого розвитку регіонів країни в сучасних реаліях глобалізації. Саме тому ці питання в контексті обраного європейського вектору розвитку країни потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначення стану екологічної безпеки та сталості регіонів України в умовах нових викликів та можливостей сталого розвитку в зв'язку з стрімкими змінами у науці, техніці, системах управління та ін.

Результати дослідження. Зараз прийнято вважати, що недостатнє вирішення еколого-техногенних проблем в країні неминуче заважатиме її сталому розвитку.

При цьому на національному рівні за оцінками фахівців відділу екологічної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень такими еколого-техногенними проблемами є: втрата поверхневих

вод як джерела питно-господарського водопостачання, через їх забруднення та зарегульованість річкового русла; екологічні проблеми в гірничо-видобувних районах через непродумані технології виведення з експлуатації та закриття підприємств з відкритого та підземного видобування корисних копалин; еколого-техногенні ризики стану інфраструктури житлово-комунального господарства міст та промислово-міських агломерацій; екологічний стан сільськогосподарських земель, зокрема значної втрати гумусного шару, підтоплення та вторинне засолення; поводження з відходами [5].

Варто додатково відмітити, що зараз у наукових працях також значна увага приділяється також питанням розкриття нових екологічних вимог і конкретизації переліку екологічних індикаторів сталого розвитку країни та екологічної безпеки її регіонів.

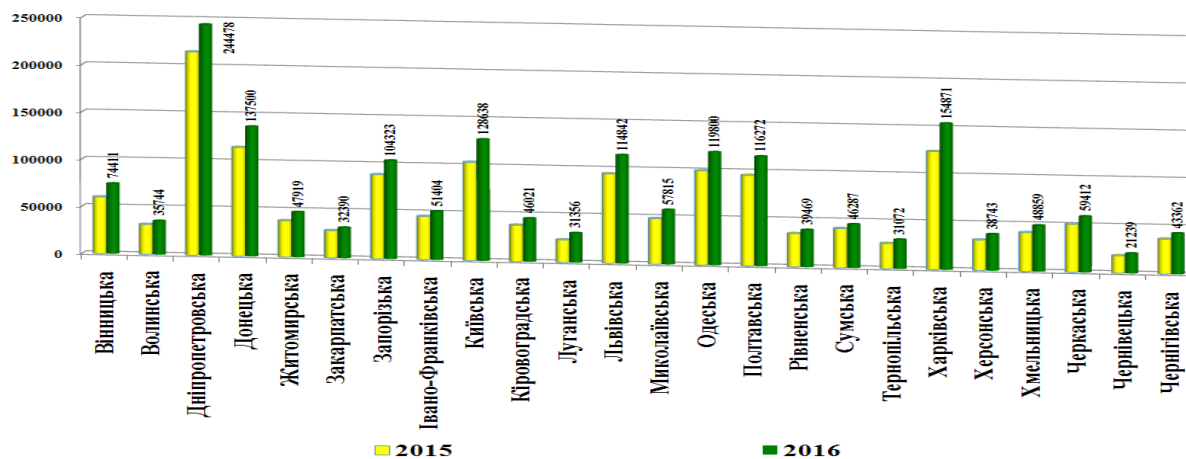
У Стратегії національної безпеки України визначено наступні загрози екологічній безпеці [10]: надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України; негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації; незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля. В довгостроковому плані стан навколишнього середовища в державі характеризується аномальним рівнем техногенних навантажень на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси, а також зростаючим впливом наслідків глобальних змін клімату, включаючи потепління, збільшення інтенсивності опадів та ін. [6;7]

Проведений аналіз наукових праць [1–9] показав, що у переході України до сталого розвитку активну участь приймає розвиток регіонів [2; 8].

Сталий розвиток регіону це – спроможність регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулюватись, самовдосконалюватись із максимально ефективним використанням власних та запозичених ресурсів для задоволення потреб населення, та підвищення подолання негативних соціальних, економічних та екологічних ризиків. Для цього необхідно визначення цілей соціального та економічного розвитку та пошук шляхів для їх досягнення, основними з яких є – зростання добробуту населення регіону, забезпечення єдиної цілісної моделі економічного, соціального та екологічного розвитку, забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, раціональне використання природного потенціалу та охорона навколишнього середовища, задоволення потреб населення регіону та стимулювання структурних перетворень в економіці регіону [2; 8].

Проведений аналіз фахових досліджень та статистичних даних [1–9] дозволяє констатувати, що останнім часом відбулися певні зміни у НПС у регіональному вимірі. Так, за останніми статистичними даними [9] за рівнем валового регіонального продукту (рис. 1) провідні місця у 2016 р. займали такі області як: Дніпропетровська (244478 млн.грн.), Харківська (154871 млн.грн.), Донецька (137500 млн.грн.), Одеська (119800 млн.грн.), Львівська (114842 млн.грн.). При такому економічному рівні розвитку та цих регіонів (рис. 1) та рівня капітальних інвестицій (рис. 2) і поточних витрат на охорону

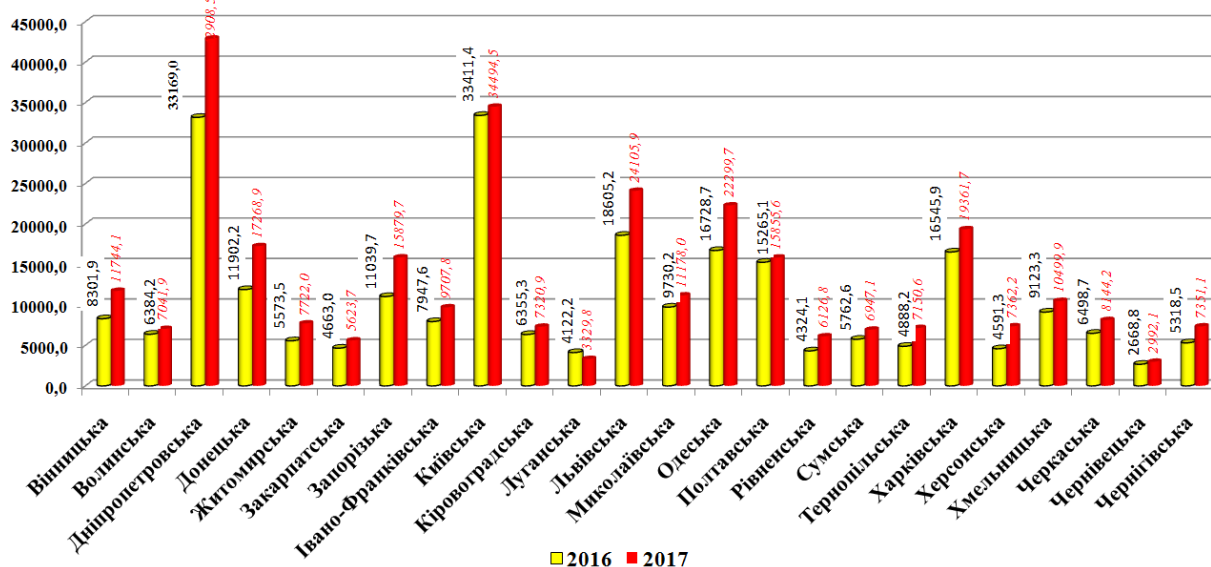
навколишнього природного середовища (рис. 3) спостерігається досить передбачений стан за рівнем забруднення довкілля (рис. 4, рис. 5). Так, промислово розвинуті області (Дніпропетровська та Донецька) мають найвищі показники забруднення (рис. 4), тоді як менш розвинуті у промисловому секторі області, а також регіони зі значною часткою екологічної та наукоємної продукції в структурі виробництва валового регіонального продукту (наприклад, Харківська) мають нижчий рівень забруднення.

Рис. 1. Динаміка валового регіонального продукту (млн. грн.)

Джерело: побудовано авторами на підставі опрацювання статистичних даних [9]*

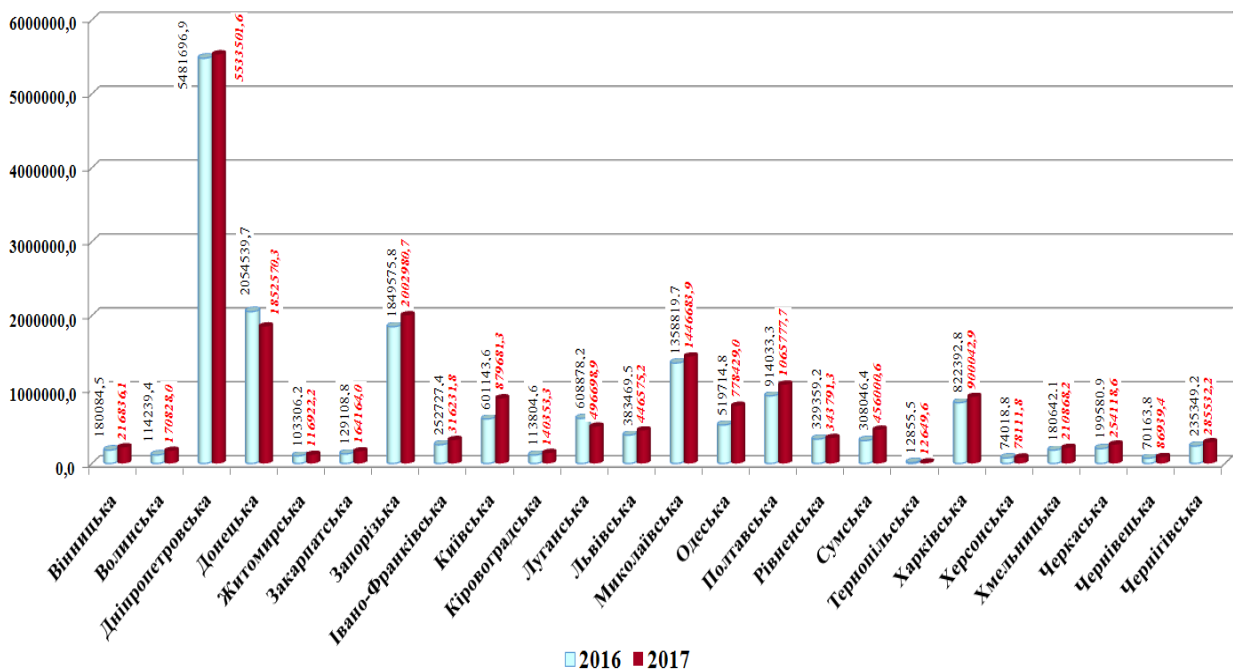
* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 2. Капітальні інвестиції за регіонами за 2016-2017 роки

Джерело: побудовано авторами на підставі опрацювання статистичних даних [9]*

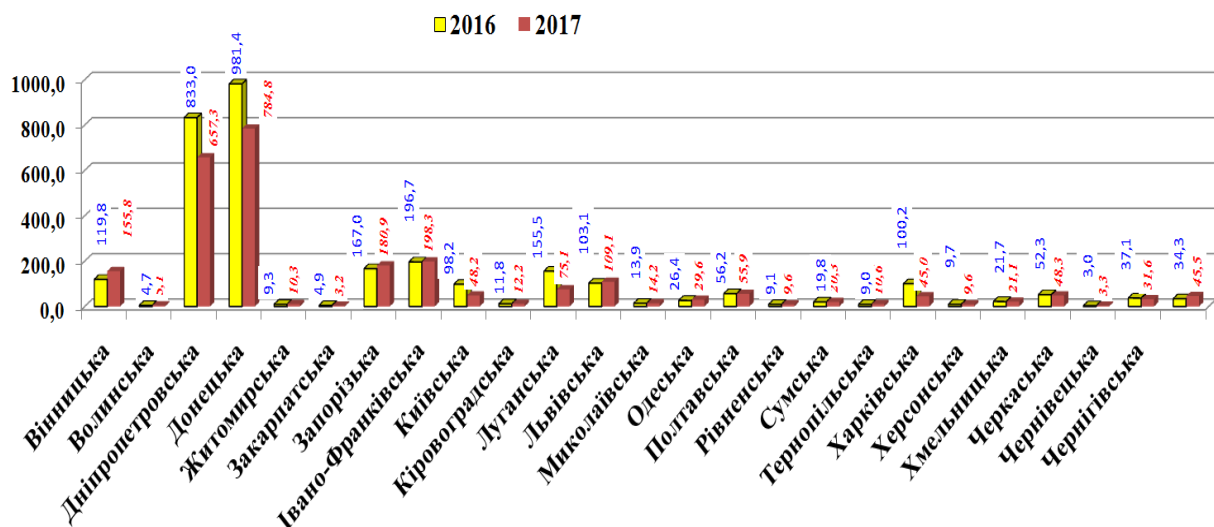
* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища по регіонах

Джерело: побудовано авторами на підставі опрацювання статистичних даних [9]*

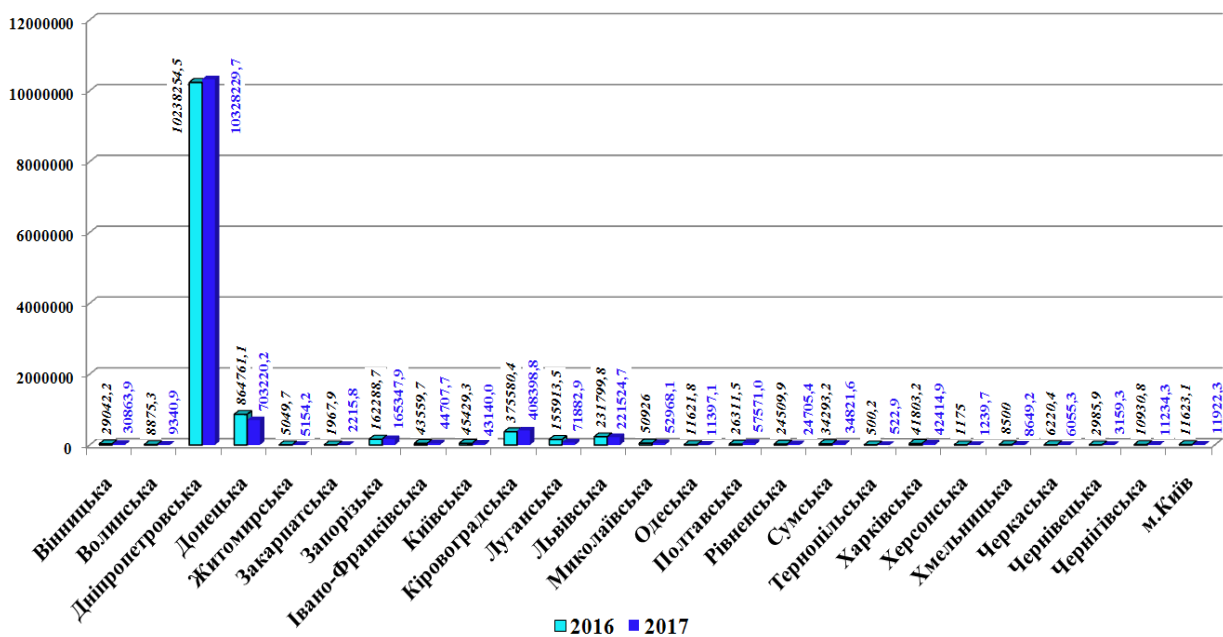
*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 4. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за регіонами

Джерело: побудовано авторами на підставі опрацювання статистичних даних [9]*

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 5. Загальний обсяг відходів I-IV класів небезпеки, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах (місцях видалення відходів) за регіонами

Джерело: побудовано авторами на підставі опрацювання статистичних даних [9]*

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Варто відзначити, що фахівці [6; 7] дають пораду також звертати увагу на той факт, що вже зараз значна частина залізничних колій, нафто- та газопроводів, мостів, магістральних електромереж експлуатується за умов наднормативної зношеності основних фондів, небезпечного зниження міцності ґрунтів внаслідок підтоплення, впливу корозії на конструктивні елементи. Крім того, погіршується екологічна обстановка у гірничодобувних районах Донбасу, де внаслідок воєнних дій виникає загроза катастрофічного підтоплення й затоплення прилеглих міст та селищ, непрогнозованого руху вибухонебезпечних і токсичних газів до промислової та житлової забудови, забруднення підземних і поверхневих джерел водопостачання. Ускладнення екологічної ситуації на території проведення АТО підвищує ризик виникнення техногенних катастроф на розташованих там численних промислових об'єктах. В Україні продовжують проявлятися негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи. Передусім ідеться про широкомасштабне радіоактивне забруднення довкілля, велику кількість радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території промислового майданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС [6;7].

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень зараз "вирішення еколого-техногенних проблем знаходиться не стільки в колі

методів природничих та технічних наук, скільки у сфері державного управління, законодавства та інформаційної діяльності". Тому головними для адекватного реагування на еколого-техногенні проблеми ці фахівці пропонують вважати наступні кроки вирішення:

1. Забезпечити доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації засобами масової інформації та громадськістю, формування екологічної свідомості і відповідальності у громадян та бізнесу.

2. Завершити реформування «радянської» правової бази екологічної безпеки, що сформована в 70-90 роки минулого століття і побудована на системі адміністративних покарань за порушення певних норм негативного техногенного впливу, на користь європейської юридичної системи екологічної безпеки, де екологічні ризики збитків для господарств або фізичних осіб є предметом страхування.

3. Сприяти підвищенню вартості людського та природного капіталу, що є основним економічним важелем модернізації виробництва в бік ресурсо- та енергоефективності і підвищення техногенної безпеки.

4. Забезпечення міжгалузевого, міжрегіонального співробітництва та партнерства між громадами, державою та бізнесом в сфері забезпечення екологічної безпеки.

5. Створення української системи моніторингу і управління в сфері екологічної безпеки як сегменту глобальної мережі екологічного моніторингу на основі сучасних технологій.

6. Формування природоохоронних програм на всіх рівнях і визначення пріоритетності їх фінансування, здійснення в залежності від ступеня актуальності екологічних і еколого-техногенних програм [5].

Висновки та пропозиції. Найближчим часом питання врахування нових екологічних викликів і можливостей забезпечення екобезпеки обов'язково виникнуть при формуванні нових програм розвитку та реформ у тих країнах світу, які прагнуть завчасно підготуватися до можливих загроз і розробити заходи зниження негативних наслідків. Саме тому до цих викликів нашої країні необхідно готуватися заздалегідь.

В умовах існуючих екологічних викликів основними завданнями для переходу регіонів України до сталого розвитку вважається наступне: удосконалення законодавчої бази; розвиток соціальної інфраструктури: освіти, культури, охорони здоров'я; забезпечення економічно ефективного і соціально орієнтованого виробництва; проведення реформ в трудових відносинах, основним завданням яких є вирішення питання безробіття; створення системи моніторингу сталого розвитку проведення наукових досліджень; підтримка інновацій та високотехнологічних секторів економіки; функціонування економіки в умовах екологізації, створення сировинної бази, забезпечення охорони довкілля; створення ефективного механізму обміну досвідом між підприємствами в регіоні; вдосконалення системи управління на регіональному рівні для реалізації рішень щодо сталого розвитку; підвищення інвестиційної привабливості, шляхом сильної децентралізації сильних регіонів; створення рівних умов для підприємницької діяльності; координація діяльності бізнесу і

державних підприємств відносно екологічних норм; зниження ресурсоемності виробництва, використання екологічних технологій; встановлення меж використання ресурсного потенціалу регіону; сприяння розвитку ринкової економіки, що сприяє підвищенню рівня життя людей; реформування ринку праці, відносно попиту на трудові ресурси; державна допомога у розвитку підприємництва, як активізатора для створення нових робочих місць; сприяння розвитку малого і середнього бізнесу; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і промислової продукції зокрема; вихід регіону на міжнародне співробітництво [2].

Бібліографічні посилання:

1. Стало відомо, як змінилася екологічна ситуація в Україні за останнє десятиріччя. / Інформаційна агенція «Інформатор»: електронний журнал, розділ: аналітичні матеріали, випуск від 17.04.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informer.news/stalo-vidomo-yak-zminylasya-ekolohichna-sytuatsiya-v-ukrajini-za-ostannje-desyatyrichchya>. – Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 29.05.2018.
2. Григорук П.М. Національні та регіональні особливості сталого розвитку України / П.М. Григорук, Т.Ю. Федорова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 1 (17). – С. 25-29. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html>– Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 20.05.2018.
3. Шевцова Я.Ю. Сучасні екологічні проблеми України / Я.Ю. Шевцова, Г.А. Саприкіна, Д.І. Ізмайлова. // Збірник наукових праць "SWorld" за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні проблеми і шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві і освіті – 2011", жовтень 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/index.php/uk/biology-411/ecology-and-biotechnology-411/11514-411-0691>– Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 29.05.2018.
4. Shmatkov G.G. Environmental Problems in Ukraine and Human Factors / G.G.Shmatkov, A.F.Oksamitny, I.A.Nikolaieva // Correlation Between Human Factors and the Prevention of Disasters / edited by David L. Barry, Wilhelm G. Coldewey, Dieter W.G. Reimer, Dmytro V. Rudakov. – Amsterdam: IOS Press, 2012. – (NATO Science for peace and security series. Subseries E: Human and societal dynamics; Vol. 94). – P.218 – 223.
5. В. Потапенко. Еколого-техногенні проблеми в Україні, що потребують першочергового реагування: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ екологічної та техногенної безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/577/>
6. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>– Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 29.05.2018.
7. Іванюта С.П.. Загрози у сфері екологічної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації Стратегії національної безпеки): аналітична записка за березень 2018 р. / Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ енергетичної та техногенної безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2970/>– Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 29.05.2018.

8. Гирич О.Т. Екологічна політика у трансформації системи міжнародних відносин: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спец. 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2017, с.20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Avtoreferat_Gyrych_2017-09-18.pdf– Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 29.05.2018.
9. Гріневська С. М. Перспективи сталого розвитку регіону / С. М. Гріневська // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 288 – 296.
10. Регіональна статистика. Економічна статистика. Економічна діяльність. Навколишнє природне середовище. / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану (мовою оригіналу), дата звернення: 20.05.2018.

References:

1. Stalo vidomo, yak zminylasya ekolohichna sytuatsiya v Ukrayini za ostannye desyatyrichchya. / Informatsiyna ahentsiya «Informator»: elektronnyy zhurnal, rozdil: analitychni materialy, vypusk vid 17.04.2017. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://informator.news/stalo-vidomo-yak-zminylasya-ekolohichna-sytuatsiya-v-ukrajini-za-ostannje-desyatyrichchya>. – Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 29.05.2018.
2. Hryhoruk P.M. Natsional'ni ta rehional'ni osoblyvosti staloho rozvytku Ukrayiny / P.M. Hryhoruk, T.YU. Fedorova // Ekonomika: realiyi chasu. Naukovyy zhurnal. – 2015. – № 1 (17). – S. 25-29. – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do zhurn.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html>– Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 20.05.2018.
3. Shevtsova YA.YU. Suchasni ekolohichni problemy Ukrayiny / YA.YU. Shevtsova, H.A. Saprykina, D.I. Izmaylova. // Zbirnyk naukovykh prats' "SWorld" za materialamy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi "Suchasni problemy i shlyakhy yikh vyrishennya v nautsi, transporti, vyrobnyctvi i obrazovanny – 2011", zhovten' 2011 r. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.sworld.com.ua/index.php/uk/biology-411/ecology-and-biotechnology-411/11514-411-0691>– Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 29.05.2018.
4. Shmatkov G.G. Environmental Problems in Ukraine and Human Factors / G.G.Shmatkov, A.F.Oksamitny, I.A.Nikolaieva // Correlation Between Human Factors and the Prevention of Disasters / edited by David L. Barry, Wilhelm G. Coldewey, Dieter W.G. Reimer, Dmytro V. Rudakov. – Amsterdam: IOS Press, 2012. – (NATO Science for peace and security series. Subseries E: Human and societal dynamics; Vol. 94). – P.218 – 223.
5. V. Potapenko. Ekoloho-tekhnohenni problemy v Ukrayini, shcho potrebuyut' pershocherhovoho reahuvannya: analitychna zapyska / Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Viddil ekolohichnoyi ta tekhnohennoyi bezpeky. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/577/>
6. Ukaz Prezydenta Ukrayiny Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 6 travnya 2015 roku "Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny". – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>– Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 29.05.2018.
7. Ivanyuta S.P.. Zahrozy u sferi ekolohichnoyi bezpeky ta yikh vplyv na stan natsional'noyi bezpeky (monitorynh realizatsiyi Cstratehiyi natsional'noyi bezpeky): analitychna zapyska za berezen' 2018 r. / Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Viddil enerhetychnoyi ta tekhnohennoyi bezpeky. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/2970/>– Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 29.05.2018.

8. Hyrych O.T. Ekolohichna polityka u transformatsiyi systemy mizhnarodnykh vidnosyn: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata politychnykh nauk za spets. 23.00.04 – politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobal'noho rozvytku. – Chornomors'kyy natsional'nyy universytet imeni Petra Mohyly. – Mykolayiv, 2017, s.20. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Avtoreferat_Gyrych_2017-09-18.pdf– Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 29.05.2018.
8. Hrinevs'ka S.M. Perspektyvy staloho rozvytku rehionu / S. M. Hrinevs'ka // Ekonomika promyslovosti. – 2011. – № 4. – S. 288 – 296.
9. Rehional'na statystyka. Ekonomichna statystyka. Ekonomichna diyal'nist'. Navkolyshnye pryrodne seredovyshe. / Ofitsiyinyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.gov.ua/>. – Nazva z ekranu (movoyu oryhinalu), data zvernennya: 20.05.2018.

УДК 004.738.5:[316.6+330.16]

JEL Classification: O33

Chmeruk H.G.,

Candidate of economics, Associate Professor

Burlakova I.A.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Kralich V.R.

Candidate of economics, Associate Professor

Banking University

Чмерук Г.Г.,

кандидат економічних наук, доцент

Бурлакова І.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент

Краліч В.Р.

кандидат економічних наук, доцент

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Чмерук Г.Г.,

кандидат экономических наук, доцент

Бурлакова И.А.,

кандидат педагогических наук, доцент

Крالیч В.Р.

кандидат экономических наук, доцент

ГБУЗ «Университет банковского дела»

THE ECONOMIC, SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES OF THE INDUSTRY 4.0.

ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ІНДУСТРІЇ 4.0.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ ИНДУСТРИИ 4.0.

Abstract. The main drivers of Industry 4.0 and their impact on various aspects of society's life are discussed.

Keywords: Industry 4.0, impact on the economy, social impact, impact on the individual.

Анотація. Розглянуто основні драйвери Індустрії 4.0 та їх вплив на різноманітні аспекти життя суспільства.

Ключові слова: Індустрія 4.0, вплив на економіку, соціальний вплив, вплив на індивіда.

Аннотация. Рассмотрены основные драйверы Индустрии 4.0 и их влияние на различные стороны жизни общества.

Ключевые слова: Индустрия 4.0, влияние на экономику, социальное влияние, влияние на индивида.

Постановка проблеми. Термін «Індустрія 4.0» був придуманий на найбільшій в світі промисловій виставці Ганноверському ярмарку у 2011 році і сьогодні він використовується для позначення четвертої промислової революції. Суть цієї революції полягає в тому, що матеріальний світ сьогодні зливається з віртуальним, і в результаті створюються нові кіберфізичні комплекси, які поєднані в єдину цифрову екосистему. Зміни в суспільстві і технологіях, які породжуються Індустрією 4.0, а також наростання глобальних природних і антропогенних ризиків ставлять перед наукою нові завдання. Новітні технологічні тренди обговорюються досить широко в науковій та популярній літературі, тому не можна оминати увагою і їх вплив на різноманітні аспекти життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення Індустрії 4.0 ґрунтовно досліджувалися Клаусом Швабом (Klaus Schwab) у роботі [1]. Належним чином аналіз наукових публікацій з проблематики Індустрії 4.0 здійснили Маріо Германн (Mario Hermann), Тобіас Пінтек (Tobias Pentek), Борис Отто (Boris Otto) у роботі [4]. М. Касельс як провідний фахівець у галузі інформаційного суспільства, акцентує увагу на взаємовідносинах між Інтернетом і соціальною організацією суспільства, бізнесом і політикою та їх вплив на культуру [2]. Досить ґрунтовне дослідження наслідків і соціальних впливів Індустрії 4.0 провели автори дослідження «Design Principles for Industry 4.0 Scenarios: A Literature Review». Серед вітчизняних дослідників можна виділити роботи професора Вітлінського В.В., який досліджував тенденції ризик-менеджменту в Індустрії 4.0, Кириченко М.О., який багато уваги приділив розвитку інформаційного суспільства в Україні, питання впливу інформаційних технологій на суспільну свідомість розглядає в своїх роботах Казакова Н.Ф., професор Воронкова В.Г. з колегами висвітлюють питання становлення і розвитку нового smart-суспільства. Та все ж актуальним залишається проблематика виявлення позитивних та негативних наслідків Індустрії 4.0 та питання подолання викликів нової промислової революції на державному рівні.

Постановка задачі. Мета цієї статті полягає в тому, щоб спрогнозувати економічні, соціальні та психологічні наслідки впровадження цифрових технологій на суспільство та кожного індивіда окремо, а також намітити шляхи вирішення проблем, пов'язаних з негативними аспектами такого впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду наслідків четвертої промислової революції, слід дати визначення «Індустрії 4.0». Відразу відзначимо, що трактувань цього терміну дуже багато. Клаус Шваб, засновник та голова Всесвітнього економічного форуму, випустив в 2016 році цікаву статтю з назвою «4-та промислова революція – що це означає та як відповідати», в якій стверджує, що Індустрія 4.0 об'єднує цифрові, фізичні та біологічні системи. [4]

Для формування єдиної термінології, міжнародний консорціум «Industrie 4.0» в 2013 році прийняв узгоджене робоче визначення, відповідно до якого під «Індустрією 4.0» розуміється [5]: «Технологічна платформа для четвертої промислової революції, що забезпечує новий рівень організації та управління

діяльністю всього ланцюжка створення вартості протягом усього життєвого циклу виробленої промислової продукції.»

На думку авторів дослідження [3] Індустрія 4.0 – це об'єднувальний термін для технологій та концепцій організації ціннісних ланцюгів. У модульних структурованих розумних фабриках Індустрії 4.0 кібер-фізична система (КФС) відстежує фізичні процеси, створює віртуальну копію фізичного світу та приймає децентралізовані рішення. За допомогою Інтернету речей КФС спілкуються та співпрацюють одна з одною і людьми в режимі реального часу. Через Інтернет-послуги як внутрішні, так і міжорганізаційні послуги пропонуються та використовуються учасниками ланцюжка вартості.

Як узагальнення вищенаведених визначень і в контексті теми статті, будемо вважати, що Індустрія 4.0 – це широкомасштабне впровадження комплексу проривних NBIC-технологій (nano, bio, info і cogno) у виробничий процес, що приводить до змін у всіх елементах ланцюжка створення вартості і має беззаперечний вплив на суспільство і індивіда.

Після аналізу літератури основними драйверами нової технологічної революції можна визначити наступні напрямки: великі дані, Інтернет-речей, віртуальна і доповнена реальність, 3-D друк, квантові обчислення (квантовий комп'ютер), штучний інтелект і блокчейн. Для аналізу впливу Індустрії 4.0 на людство вважаємо за потрібне розглянути кожен з цих напрямків технічного прогресу.

Індустрія 4.0 призвела до збільшення обсягу зберігання, потужності обробки та доступу до знань, всі з яких пов'язані з великими даними. Як стверджує Wikipedia «Великі дані в інформаційних технологіях - сукупність підходів, інструментів та методів обробки структурованих та неструктурованих даних великих об'ємів та значного різноманіття для одержання результатів, сприйманих людиною, ефективних в умовах безперервного збільшення, розподілу по численним вузлам комп'ютерної мережі».

Розумні машини навчилися блефувати, обігравати професіоналів в шахи або Го, переводити і розпізнавати людський голос. Щотижня ми дізнаємося про все нові подвиги комп'ютерних програм, вони вже вміють ставити медичні діагнози, малювати не гірше Рембрандта, співати або генерувати текст. Це все перші кроки до створення штучного інтелекту.

На нашу думку, штучний інтелект – це операційна технічна система, здатна виконувати інтелектуальні дії людини (сприйняття і переробка інформації, елементи міркування і ін.), що дозволяє людству розвиватися більш прискореними темпами в усіх сферах сучасної життєдіяльності і доповнювати їх такими функціями, які людський індивід сам вже не буде здатний виконувати.

Віртуальна і доповнена реальність скоро проникне в усі сфери людського життя та достеменно їх змінить. Це стосується як побуту, роботи, економіки, промисловості, медицини, так і медіа. Навіть у журналістиці віртуальна реальність може мати значний ефект: з її допомогою аудиторія зможе отримувати набагато сильніші враження від новинного матеріалу.

Вчені навчилися створювати тривимірні моделі чого завгодно, аж до їжі і людських органів і судин. Зважаючи на те, що в сфері матеріалів для друку 3D-принтерів постійно ведуться нові розробки, а сам друк стає набагато швидшим і дешевшим, його починають використовувати в найрізноманітніших сферах життя. Тому в найближчому майбутньому нас чекає суттєве переосмислення багатьох процесів виробництва. Очевидно, що речі стануть більш доступними та унікальними. І це може повністю змінити як світову економіку споживання, так і власне наше життя.

Точне передбачення екстремальних погодних умов, обробка даних із супутників з виключенням можливості втрати важливої інформації, розробка лікарських препаратів для окремого людського генома, розшифрування коду ДНК, самонавчання машин – зараз є можливість вирішити всі ці проблеми. Застосування квантової механіки в комп'ютерних технологіях змінює сам процес обчислювання і сприйняття інформації машиною.

Блокчейн – це багатофункціональна і багаторівнева інформаційна технологія, призначена для надійного обліку різних активів. Технологія надійного розподіленого зберігання записів про всі коли-небудь зроблені транзакції. Говорячи про систему Блокчейн, варто мати на увазі розробку, що представляє собою серйозний науково-технічний прорив, оскільки велика кількість галузевих професіоналів вже в неї повірили і сходяться на думці про те, що ця технологія здатна змінити не тільки фінансову інфраструктуру, а й уклад в більшості інших найважливіших сферах. Так, в дослідженні компанії PwC йдеться про величезний потенціал застосування технології ланцюжка блоків транзакцій; серед переліку такі пункти, як: значне спрощення ведення бухгалтерії, спрощений доступ до фінансових продуктам для жителів країн, що розвиваються, поліпшення і спрощення повсякденних фінансових операцій і багато іншого [6].

Розумні машини навчилися блефувати, обігрувати професіоналів в шахи або Го, переводити і розпізнавати людський голос. Щотижня ми дізнаємося про все нові подвиги комп'ютерних програм, вони вже вміють ставити медичні діагнози, малювати не гірше Рембрандта, співати або генерувати текст. Це все перші кроки до створення штучного інтелекту. Так чи вартує людству боятися його? Які ризики несуть для людей новітні технології?

Четверта промислова революція буде мати наступні наслідки:

На рівні світової економіки: різке підвищення продуктивності праці в обробних галузях; створення нових ринків і зникнення деяких традиційних видів діяльності; формування глобальних осередків швидкого промислового зростання; радикальна перебудова існуючої системи світового поділу праці за рахунок скорочення відживаючих елементів технологічного ланцюжка попередніх укладів, переважно в країнах, що розвиваються; скорочення потреби в некваліфікованих видах праці та загострення глобальної проблеми безробіття.

На суспільному рівні: різке збільшення обсягу науково-технічної інформації, виникнення принципово нових способів роботи з нею і форм організації апаратних і програмних інструментів проведення досліджень і

розробок; розмивання дисциплінарних і галузевих меж в дослідженнях і розробках, міждисциплінарний і конвергентний характер досліджень; зростання вимог до кваліфікації дослідників, міжнародна конкуренція за талановитих висококваліфікованих працівників і залучення їх в науку, інженерію, технічне підприємництво; стиснення інноваційного циклу: істотне скорочення часу між отриманням нових знань і створенням технологій, продуктів і послуг, їх виходом на ринок; зростання ролі міжнародних стандартів.

На рівні окремого індивіда: цифрова реальність як простір діяльності і спілкування людей відбивається у всьому особистісному вигляді: у розвитку вищих психічних функцій індивіда, в його цінностях, мотивації, в манері взаємодії і поведінки. Відбувається перенесення різних видів активності в віртуальний світ, що визначає підвищену захопленість Інтернет-спільнотою з подальшим зниженням адаптації до зовнішнього світу і загостренням взаємодії з іншими. З віртуального світу в свою чергу переносяться закріплені там особливості діяльності та спілкування. По суті, комп'ютерні цифрові технології розширюють і перетворюють здібності самої людини, створюючи основу для нових реалій. Користуючись новими комп'ютерними цифровими технологіями, людина створює об'єкти другої – мультимедійної природи, які легко трансформуються і управляються за допомогою комунікацій, спілкування, обміну мультимедійними продуктами.

Як позитивні аспекти, можна відмітити, що цифровий простір стає середовищем існування нових поколінь, що дозволяє по-новому досліджувати світ, створювати принципово нові наукові інструменти. Очевидними є творчі потенції людини, які при використанні цифрових, комп'ютерних та інформаційних технологій роблять людину принципово незавершеною і відкритою для змін. Людина у цифровому просторі стрімко розширює свої можливості інтерактивної системи, формує і відповідні параметри майбутнього. Комунікативний простір, що стрімко розширюється, збільшує не просто кількість зв'язків, комунікацій, але більшу частину предметних сфер із різних сфер знання. [7]

Неминуче починають змінюватися і світоглядні проблеми людини, що починають вимагати формування цілісної картини світу, виникають проблеми у «новій оптиці», у новому звучанні проблем чи їх психічного сприйняття. Одним словом, комп'ютерні технології, програмне забезпечення дозволяють по-новому досліджувати оточуючий нас світ, створювати принципово нові наукові інструменти дії. Будучи відкритою системою, трансформуючи світ, людина в аутопоетичному процесі комунікації, безмежно розширюється і змінюється сама. [7]

Але крім багатьох позитивних моментів розвитку цифрових технологій багато вчених визначають і основні проблемні напрямки, пов'язані з досягненнями Індустрії 4.0:

Втрата деяких людських навичок. Виникають такі проблеми: як описати знання про навколишній світ, як організувати збереження цих знань в пам'яті системи, як ефективно усувати з пам'яті застарілі знання і знаходити

необхідні, як перевіряти несуперечність накопичених знань, проблема планування. Автори книги «Интеллектуальный инсульт. Как в мире роботов остаться человеком и не потерять себя» звертають увагу читачів не тільки на проблему безробіття і відмирання професій: «Роботи не просто забирають роботу - вони знижують цінність людини. "Завдяки" їм він ризикує втратити пам'ять, втратити здатність планувати, логічно мислити і приймати рішення. Значить, знайти нову роботу буде набагато складніше: продати те, цінність чого постійно знижується, досить важко. А вже збути дорого практично неможливо».

Проблема спілкування. Для людини ідеальним було б спілкування на звичайному, природній мовою. Крім того, природна мова - це, мабуть, єдина відома нам на сьогодні моделює система, засобами якої можна описати розмаїття навколишнього світу. Звідси великий інтерес фахівців в області штучного інтелекту до аналізу природної мови як засобу для опису дійсності і засоби комунікації між людиною і системою [20].

Проблема зайнятості. Автоматизація знижувала кількість робочих місць в виробництві протягом багатьох десятиліть - управління вантажівками, написання новинних статей, ведення бухгалтерії, алгоритми штучного інтелекту загрожують робочих місць середнього класу як ніколи раніше. Ідея заміни лікарів, юристів або навіть президентів штучним інтелектом чи не здається вже такою фантастичною. Якщо раніше автоматизація позбавила роботи багатьох працівників ручної і важкої фізичної праці, то тепер «в зоні ризику» виявляються і інтелектуальні професії.

Проблема відповідальності. Хто винен в програмному або апаратному збої? Алгоритми машинного навчання самі визначають, як реагувати на події. І, незважаючи на те, що діють вони в контексті даних, що вводяться, навіть розробники цих алгоритмів не можуть пояснити, як діє їх продукт, приймаючи рішення в конкретному випадку.

Проблема конфіденційності. В цифровій економіці споживаються величезні обсяги даних, і компанії, чий бізнес будується навколо цих технологій, стануть нарощувати обсяги збору призначених для користувача даних, за згодою останнього або без нього, щоб зробити свої послуги більш цілеспрямованими та ефективними. У запалі полювання за великою кількістю даних, компанії можуть вийти за межі конфіденційності.

Питання злочинного використання штучного інтелекту і машинного навчання як урядовими, так неурядовими організаціями. Досить ефективно застосування розпізнавання осіб може стати потенційним інструментом для деспотичних режимів, які прагнуть виявити і розправитися з дисидентами і протестуючими.

Які ж напрямки вирішення цих проблем можна запропонувати?

Насамперед, зміна парадигми освіти. Сформовані системи освіти в багатьох країнах не відповідають вимогам навіть третьої промислової революції (комп'ютеризації), та й сама соціальна система в цілому змінюється набагато повільніше технологічної, і розрив буде лише збільшуватися в умовах,

коли інноваційне виробництво втілює закон Мура, і з кожним місяцем, а то і днем, розвивається все швидше.

Поки біоетика і психологія, використовуючи свої прикладні методи, вирішують оперативні проблеми, соціології пора виходити на новий рівень, об'єднуючи концепції, що описують сучасне суспільство, з соціальною психологією, гуманітарної експертизою та оцінкою техніки, соціологією речей і акторно-мережевим підходом, не тільки для більш повного опису змін, що відбуваються, а й для прогнозування суспільних перетворень макрорівня.

Серед варіантів вирішення проблеми витіснення людини машиною на ринку праці, запровадження поняття "універсальний базовий дохід", який би отримував кожен житель незалежно від рівня доходу і зайнятості. Подібний дохід фінансувався б за рахунок так званого інноваційного податку Land Value Tax, введення якого зараз активно обговорюється в Силіконовій долині. У довгостроковій перспективі урядам і корпораціям потрібно продумати можливість введення таких безумовних щомісячних або щорічних виплат всім громадянам, так як ми повільно, але впевнено, рухаємося до того, що всі роботи будуть виконуватися роботами, тобто тотальної автоматизації виробничої діяльності.

Розвиток Інтернет-технологій формує унікальні умови для виникнення з працівниками і роботодавцями нових трудових відносин. Як приклад, у рамках технології Смарт-Стаффіngu реалізовані нові високотехнологічні підходи до залучення персоналу. Спеціалісти, що працюють в одній команді на загальний результат використовуються не одночасно, а послідовно, по певному графіку, а велика частина працівників може виконувати трудові функції у дистанційному режимі. Smart staffing – це у першу чергу ринкова технологія регулювання попиту і пропозиції трудових ресурсів, що дотримує розумний компроміс між реаліями кадрового ринку і сучасними технологічними трендами, які відкривають нові можливості для управління доступністю персоналу потрібної якості і кількості, а також для сучасного його використання. [9]

Висновки. Поява нових технологій та пристроїв завжди була і буде пов'язана як з корисними надбаннями (наприклад, розвиток точної діагностики та можливість проведення більш досконалих хірургічних операцій), так і з болісними змінами у звичному життєвому укладі (наприклад, суттєві зміни на ринку праці вплинуть на зайнятість населення та потягнуть за собою відмирання або незатребуваність певних професій). Але, у будь-якому випадку, новації не повинні бути приводом для тих чи інших заборон, або підставою відмови від впровадження Індустрії 4.0 в Україні.

Бібліографічні посилання:

1. Blurred lines: How FinTech is shaping financial services. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/fintech-survey/report.html>.
2. Castells, M. The Rise of the Network Society. Information Age, vol. 1; 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell, 2009.
3. Hermann M. Design Principles for Індустрія 4.0 Scenarios: A Literature Review [Електронний ресурс] / М. Hermann, Т. Pentek, В. Otto // Working Paper. – Technical

- University of Dortmund. – 2015. – №1. – 16p. – Режим доступу: http://www.snom.mb.tu-dortmund.de/cms/de/forschung/Arbeitsberichte/Design-Principlesfor-Industrie-4_0-Scenarios.pdf
4. Hermann, M., Pentek, T., Otto, B. Design Principles for Індустрія 4.0 Scenarios: A Literature Review. Working Paper. Technische Universität Dortmund. 2015. No. 01. 16 p.
  5. Schwab K. The fourth industrial revolution: what it means, how to respond [Internet]. Geneva: World Economic Forum; 2016 [cited at 2016 Jul 22]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>.
  6. Smart Service Welt – Umsetzungsempfehlungen f r das Zukunftsprojekt Internetbasierte Dienste f r die Wirtschaft / H. Kagermann [et al.]. – Berlin, 2014. – P. 14–34.
  7. Кириченко М.О. Формування ідеології інформаційного суспільства як фактор динамічного розвитку і безпеки сучасної України в ХХІ столітті / М.О.Кириченко // Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії: збірник наукових праць. - 2017. - № 12. - С. 74 – 81.
  8. Пунченко О. П. Цивилизационное измерение истории человечества: [монография] [Текст] / О. П. Пунченко. – Одесса: Астропринт, 2013. – 448 с.
  9. Тихомирова Н. В. Глобальная стратегия развития smart– общества. МЭСИ на пути к Smart–университету [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://smartmesi.blogspot.com/2012/03/smart-smart.html>

List of references:

1. Blurred lines: How FinTech is shaping financial services. [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/fintech-survey/report.html>.
2. Castells, M. The Rise of the Network Society. Information Age, vol. 1; 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell, 2009.
3. Hermann M. Design Principles for Індустрія 4.0 Scenarios: A Literature Review [Електронний ресурс] / М. Hermann, Т. Pentek, В. Otto // Working Paper. – Technical University of Dortmund. – 2015. – №1. – 16p. – Режим доступу: http://www.snom.mb.tu-dortmund.de/cms/de/forschung/Arbeitsberichte/Design-Principlesfor-Industrie-4_0-Scenarios.pdf
4. Hermann, M., Pentek, T., Otto, B. Design Principles for Індустрія 4.0 Scenarios: A Literature Review. Working Paper. Technische Universität Dortmund. 2015. No. 01. 16 p.
5. Schwab K. The fourth industrial revolution: what it means, how to respond [Internet]. Geneva: World Economic Forum; 2016 [cited at 2016 Jul 22]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>.
6. Smart Service Welt – Umsetzungsempfehlungen f r das Zukunftsprojekt Internetbasierte Dienste f r die Wirtschaft / H. Kagermann [et al.]. – Berlin, 2014. – P. 14–34.
7. Kyrychenko M.O. Formuvannia ideolohii informatsiinoho suspilstva yak faktor dynamichnoho rozvytku i bezpeky suchasnoi Ukrainy v KhKhI stolitti / М.О.Курьченко // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia Filosofovsko-politolohichni studii: zbirnyk naukovykh prats. - 2017. - № 12. - S. 74 – 81.
8. Punchenko O. P. Tsyvlyzatsyonnoe yzmerenye ystoryy chelovechestva: [monohrafyia] [Tekst] / O. P. Punchenko. – Odessa: Astroprynt, 2013. – 448 s.
9. Tykhomyrova N. V. Hlobalnaia stratehiya razvytyia smart– obshchestva. МЭСИ на пути к Smart–университету [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://smartmesi.blogspot.com/2012/03/smart-smart.html>

SCIENTIFIC JOURNAL

Economics and Finance

№ 6 / 2018

Published by:

Drobyazko S.I.,
p/b 5720, Dnepropetrovsk, Ukraine
<http://ecofin.at.ua>
ecofin.at.ua@gmail.com

График проведения Международных научно-практических конференций 2018 г.

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Problems of the development of modern science: theory and practice , Madrid, Spain	27.04.2018	26.04.2018	15.05.2018
Perspectives of modern scientific research , Lisbon, Portugal	25.05.2018	24.05.2018	15.06. 2018
Scientific research: global and local perspectives , Plovdiv, Bulgaria	29.06.2018	28.06.2018	15.07.2018
Synthesis of science and society in solving global problems , Vienna, Austria	27.07.2018	26.07.2018	15.08.2018
Fundamental and applied research , Melbourne, Australia	24.08.2018	23.08.2018	15.09.2018
Global challenges of contemporary issues , Paris, France	28.09.2018	27.09.2018	15.10.2018
Strategic research directions , Coventry, United Kingdom	26.10.2018	25.10.2018	15.11.2018
Actual scientific research , Rome, Italy	23.11.2018	22.11.2018	15.12.2018
Current directions of scientific research , Nuremberg, Germany	28.12.2018	27.12.2018	15.01.2019

E-mail: conferencii.com@gmail.com

Site: <http://conferencii.com>

График публикации коллективных научных монографий на 2018 год

<i>Название конференции, исходные данные издательства</i>	<i>Срок предоставления материалов</i>	<i>Срок выхода эл. версии</i>
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Инновационная экономика: проблемы и решения. Rome, Italy	28 апреля 2018	май 2018
Актуальные вопросы учета, анализа и аудита: теория, методология, практика. Melbourne, Australia	28 мая 2018	июнь 2018
Конкурентоспособность предпринимательских структур: особенности и перспективы. Coventry, United Kingdom	28 июня 2018	июль 2018
Проблемы экономики и менеджмента. Dublin, Ireland	28 сентября 2018	октябрь 2018
Роль финансово-кредитной системы в современных экономических условиях. Nuremberg, Germany	28 октября 2018	ноябрь 2018
Стратегическое управление и планирование в условиях трансформирующейся экономики. Lisbon, Portugal	28 ноября 2018	декабрь 2018
Формирование механизма устойчивого развития экономических систем. Plovdiv, Bulgaria	28 декабря 2018	январь 2019

Авторам выдаются справки об участии в разработке научных хозрасчетных тем:

- 1) Формирование механизма эффективного регулирования и управления экономической деятельностью предприятий (№ государственной регистрации 0113U007514).
- 2) Теория и практика управленческого и бухгалтерского учета, анализа и аудита деятельности субъектов хозяйствования (№ государственной регистрации 0113U007515).
- 3) Разработка концепции обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики (№ государственной регистрации 0113U007516).
- 4) Проблемы социально-экономического развития предпринимательства (№ 0114U006191).
- 5) Формирование и совершенствование механизма устойчивого развития экономических систем (№ 0114U006192).
- 6) Повышение эффективности управления предприятиями различных организационно-правовых форм в условиях финансово-экономической нестабильности» (№ гос. регистрации 0114U006193).
- 7) Социально-экономические проблемы менеджмента (№ гос. регистрации 0114U006189).
- 8) Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики (№ 0114U006190).
- 9) Методологические и практические основы экономики природопользования» (№ 0114U006194).

Редакция научного журнала "ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ" приглашает к сотрудничеству в рамках опубликования научных статей докторов и кандидатов наук, молодых ученых, докторантов, аспирантов, соискателей, адъюнктов, магистрантов, студентов, молодых специалистов, преподавателей, научных работников, практиков.

ISSN 2311-3413

Журнал включен в международные наукометрические базы:

Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

Index Copernicus International (импакт-фактор ICV 74,6)

Ulrich's Periodicals Directory

Полные тексты статей представлены в Научной электронной библиотеке [eLIBRARY.RU](http://elibrary.ru)

Периодичность - 1 раз в месяц

Язык издания: английский, русский, украинский.

Прием статей – до 28 числа каждого месяца.

К публикации принимаются статьи, оформленные в соответствии со следующими требованиями:

1. Объем статьи – 10-25 страниц, включая иллюстрации, таблицы, графики, список литературы.

- поля верхнее и нижнее, левое и правое – 2,0 см.
- межстрочный интервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацный отступ – 1,25 см (не допускается создание отступа с помощью клавиши Tab и знаков пропуска);

- текст выравнивается по ширине;
- ориентация – книжная, без переносов, без постраничных сносок.

2. Ссылки на источники необходимо делать по тексту в квадратных скобках с указанием номеров страниц в соответствии источником. Например: [2] или [5, с. 131].

3. Список литературы приводится в конце статьи в алфавитном порядке.

4. Рисунки, таблицы и графики должны иметь названия, а в случае если их в статье несколько, то и нумерацию.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

. Общие требования: основной текст статьи должен содержать такие обязательные элементы:

- постановка проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение нерешенных ранее частей общей проблемы;
- цель статьи (постановка задачи);
- изложение основного материала исследования;
- выводы.

2. Рисунки и таблицы необходимо подавать в статье непосредственно после текста, где они упоминаются впервые, или на следующей странице. Все элементы рисунка должны быть сгруппированы.

3. Формулы в статьях должны быть набраны с помощью редактора формул (внутренний редактор формул в редакторе Microsoft Word for Windows).

4. Статья должна содержать названия статьи, аннотации и ключевые слова на английском и русском языках, объем аннотации от 50 до 120 слов, количество ключевых слов - минимум 5 слов.

Статья должна содержать следующие структурные элементы:

- индекс УДК (в верхнем левом углу страницы);
- индекс [JEL Classification \(Journal of Economic Literature\)](http://www.jelclassification.com);
- фамилия и инициалы автора (-ов), ученая степень, ученое звание и название статьи на английском и русском языках (не более 3-х авторов), для **зарубежных авторов** - только на английском языке;
- аннотация на английском и русском языках, для **зарубежных авторов** - только на английском языке;
- ключевые слова на английском и русском языках, для **зарубежных авторов** - только на английском языке;
- текст статьи;
- список литературы;
- список литературы на английском языке (транслитерация).

Предпочтение отдается рукописям на английском языке. По желанию автора статья может быть переведена в редакции за дополнительную оплату.

Контактная информация:

E-mail: ecofin.at.ua@gmail.com

Сайт: <http://ecofin.at.ua>

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

European academy of sciences (Coventry, United Kingdom)

приглашает принять участие в
Международном семинаре-стажировке:
«**Science and Education: European experience**»

Целевая группа: профессорско-преподавательский состав, руководители высших учебных заведений, аспиранты, докторанты, магистранты, представители органов государственного и местного самоуправления, общественных организаций, предприятий, финансовых и других учреждений, все заинтересованные лица.

Форма участия - заочная (дистанционная).

Программа Международного семинара-стажировки:

Публикация статьи в научном журнале	36 ч	72 ч	108 ч	138 ч
Стоимость, ЕВРО *	100	150	200	250

* Эквивалент в гривне или российских рублях по коммерческому курсу на дату оплаты.

Платежные реквизиты для оплаты организационного взноса высылаются участникам дополнительно.

В стоимость участия входят следующие расходы: публикация статьи в сборнике научных статей или научном журнале, получение сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации, стоимость рассылки сборника статей (научного журнала) и сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации заказным письмом.

Рабочие языки публикации статей: английский, русский, польский, немецкий, французский, украинский и др.

E-mail: conferencii.com@gmail.com

Site: <http://conferencii.com>